

چه دا نور شاعران کاندې هغه نه کا
رحمان کړی نوی نوی اجتهاد دی
رحمان بابا

د ارواښاد استاد الفت د نا چاپ شوي آثارو څخه:

نوی څرک

یا

نوی رڼا

Ketabton.com

لیکونکی: گل پاچا (الفت)

اسد ۱۳۲۲ هجري ش.

فهرست

مخ:

۷-۱

۱۹-۸

۲۴-۱۹

۳۸-۲۵

۴۱-۳۹

۴۴-۴۲

۴۹-۴۵

سر ليك:

ماخذوننه

نوی افکار

پښتو او سانسکرت

پښتو او فارسي

ترکیب او اشتقاق

د ژبوعومي ویش

د ژبوعومي تاریخ

د لغاتو تڼیر او تحول

ماخذونه

کومه تتبع چې زه ئې له څه وخته د پښتو په شاوخوا کښې لرم او هغه الهامات چه وخت په وخت د یوې ذهني توجه په اثر کښې ماته پیدا شویدی د یوې رڼا په صورت ئې له ما سره د دې کتاب په لیکلو کښې مرسته کړېده وروسته تر دې ځینې متفرق یادداشتونه او د پښتو او فارسی قاموسونه لکه بیلو، راوړتې، برهان قاطع او هغه کتابونه چه په لسانیاتو او لسانی مسایلو باندې بحث کوي لکه د جرجی زیدان فلسفة اللغویه یا سخندان فارسی او ځینې متفرق مقالات د دې کتاب ماخذونه بللی شو. مگر پخپله پښتو ژبه اصلي او اساسي ماخذ دی او هغه ذهني واردات چه د هر چا دپاره منحصر بفرد نسخه وي او د دماغ محصول بلل کېږي د کتاب اصلي عنصر بلکه روح ګڼلی شم.

(الفت)

بسم الله الرحمن الرحيم

نوی افکار

که سړی د انسان ذهني او فکري حال له نظر لاندې ونيسي او د بشر دماغي اکتشافات د زمانې او تاريخ په صفحه کې کوري يقين به وکړي چه هر نوی فکر په لمړی وخت کې ډېر غريب په نظر راغلی او هر چا ته لکه جنون او لېونتوب ښکاره شويدي مگر همدغه جنون د دنيا د ډېرو اشخاصو د محدود او محصور ذهنيته پرده خپرلی او يوه نوی رنایې خلقو ته څرگنده کړېده.

ډېرو پوهانو او لارښودونکو په اول وخت کې د هغې خدا صله اخستی ده چه د ملنډو او مسخرو په وخت کې پیدا کېږي مگر وروسته د ملتو او اقوامو په تحسین او آفرین بدله شوېده.

د دې خبرې مطلب دا دی چه ډېر حقایق په دنيا کې په خوارو سترگو کتل شويدي مگر وروسته ئی احترام او تقدیر شويدي نو که کله ستاسې په مغزو کې کومه نوی رنایا د یوې برېښنا په څېر وځلېږي هېڅکله ورته په سپکه سترگه مه کورئ او د چا د منلو او نه منلو پروا مه کړئ!!

ډېر ځله سړی یو خوب ويني او هغه ټکی په ټکی رښتیا شي ډېر کرته سړي ته په وینښه یوه سودا پیدا شي او هغه حقیقت پیدا کړي.

که تاسی خپلو نفسي کیفیاتو ته ښه ځیر شئ کله سړی یو ځای یا یو وضعیت ويني چه هغه ورته اشنا معلومېږی، نو بیا وایم چه خپلو تصوراتو ته په بې اعتنائې ونه کورئ او تعقیب ئې وکړئ.

که تاسې د دنيا د مخترعینو حال او احوال په نظر کې ونیسئ یا د هغو فلاسفه و ژوند ته وگورئ چه دنيا ته ئې نوي افکا او نظریات راوړي دي هغوی ته به هر چا په پټه او ښکاره لیونیان ویل او سودایان به ئې بلل.

میرزا بېدل وائي: (که چېرې له نبوته منکر نه ئې د خطراتو استقبال هېڅکله بې تعظیم مه کوه). ډېر ځله د سړي کاله ته مسافر مېلمانه پېښېری چه د ډېر فضیلت خاوندان وي مگر سړی ئې نه پېژني نو دغسی مېلمانه که څه هم په ظاهره له ګرد او غبار څخه ډک وي او خوار و زار معلومېري د قدر او عزت حق لري چه باید سړی ئې له حال احواله ځان خبر کاندې.

پدې ټولو خبرو کښې د غرض ټکی دا دی چه کله کله سړي ته ځینې افکار او نظریات د یوې سودا په څېر یا د یوه موهوم خیال په ډول پیدا کېري او دی د دې لامله چه خلق به پرې وځاندي او نه به ئې مني هېڅ نه وائي او پته خوله ناست وي. د دغسې ډار او وېرې بت باید ارومرو مات کړ شی او د نظریاتو مخه هېڅکله ونه نیول شی- د یوه کام د ذهني ارتقا او دماغي انکشاف دپاره دا کار خورا ضرور او لازم اېسي.

انسان باید تر یوه حده پخپل فکر باندې یقین او اعتماد پیدا کړي ځکه چه ډېر ځله د خیال په رڼا کښې ښه ښه نظریات جلوي کوی او د ذهن په ښېښه کښې صحیح افکار منعکس کېري چه باید هر ګوره ئې ښکاره او څرګند کړو. هره نظریه چه په اول وخت کښې ښکاره کېري ښائي چه څه سهوې او څه حقایق پکښې وي د فکر خاوندان د ډېر لږ حقیقت دپاره ډېرې سهوې عفوه کوي او قدر ئې کړی.

خبره په تمهید ډېره غټه او درنه شوه، زما دپاره همدومره کفایت کوي چه ښاغلو لوستونکو ته دا څرګنده کړم چه زه د خپلې ژبې (پښتو) په شاوخوا کښې خپل خواره واره افکار را ټولوم، زما پدې پریشانه خوب کښې به هر هرڅه وي یعنی صحیح او غلط دواړه به لري او ښائي چه ځینو کسانو ته اضغاثُ احلام معلوم شي مگر دا خو ښکاره ده چه د هرې ژبې لمری تحقیقات نواقص لري او همدغه ناقص تحقیقات وروسته تکمیل شي او علمی اساس پیدا کړی.

ډېر ځله یو غلط تحقیق د حقیقت د کشف باعث کېري او د خپل ضد د معرفت وسیله شی- څوک چه د سعی او عمل طرفداران دي هغوی به ماته دا حق را کړي چه زه باید خپله هغه سودا چه د تتبع په لاره کښې ماته پیدا کېري ښکاره کړم او څه ولیکم.

زه پخله هم دا ښه ګڼم چه باید خپل ځان او خپل افکار پټ نکړم ځینې کسان وائي چه د تصنیف خاوند خپل ځان د ملامتی هدف ګرزوي او خپل مس ښکاره کوي مگر ماته دا بده ښکاري چه سړی خپل مس د زرو په نامه خلقو ته معرفي کوي یا ئې بیخي

پټ ساتي چه گوندي خلق ورباندي بل شان گمان وکړي. خومره چه ریا نښه کار نه دی همدومره تلبیس هم بد کار دی.

د همدغې مفکورې په اساس د لوی خدای په مرسته او د خپلې ملي ژبې د مینې په باعثیا د دې اثر په لیکلو پیل کوم.

دلته د لغاتو په اصل او ریشه باندي بحث کېږي او د حینو لغتونو د ترکیب او اشتقاق په شاوخوا کښې خبرې کوم مگر د اشتقاق له کلمې څخه باید دا گمان پیدا نشي چه دلته به د پښتو هغه صرف لیکل کېږي لکه چه گرامر لیکونکی ئې لیکي او له مصدر څخه د حینو کلماتو لکه:- ماضي، فعل حال، اسم فاعل یا داسې نور... د جوړېدلو لارښی. دلته مقصد له اشتقاق څخه هغه اشتقاق دی چه په عربي صرف کښې اشتقاق کبیر بولي چه هغه د دوو کلمو ترمینځ په لفظ او معنی کښې یا یوازې په لفظ کښې تناسب پیدا کول دی لکه:- شوملې او شومل - گروه، گربوان - غور، نغوزل - چه یو له بل سره - لفظي او معنوي نزدېوالی او مناسبت لري او همدغه مناسبت دا خبره ثابتوي چه دغه راز الفاظ یو له بله جوړ شوي او اخستل شويدي چه دغو اخستلو یا جوړېدو ته اشتقاق ویل کېږي مگر دا اشتقاق په حینو مثالونو کښې له عام نظر څخه پټ وي او هر څوک ئې نشي منلی حکه چه دغه راز تحقیقات لږ څه نوي دي او لکه حینې نور مسایل عمومي ډگر ته نه دي راوتلي چه هر څوک ئې ومني او تصدیق ئې وکړي.

ډېر ځله په حینو مجالسو کښې سړی له یوه او بله اوري چه په حینو کسانو باندي خاندني او په بعضې اشتقاقی مسایلو ملنډې وهي. دوی گمان کوي چه دا خبرې محض وهم او تش خیال دی چه هر څوک پخپله تصور او گمان حینې کلمات له نورو کلماتو مشتق بولي او ځانونه د دې علم خاوندان او د فن پوهان معرفي کوي.

زه دا منم چه هر سړی به دغه اهلیت نلري او هر څوک چه پزه توره کړي هغه اینگر کېدی نشي، بنائي چه د هر چا ټولې خبرې به د منلو وړ نه وي او پدې راز تحقیقاتو کښې به په رښتیا حینې داسې خبرې پیدا شي چه هغه به تشه سودا او خوشې وهم وي مگر که څوک دغه علم ته چه نن ورځ په دنیا کښې ډېر اهمیت لري سپکه گوري او خاندني هغه په حقیقت کښې پخپل جهل او پخپله ناپوهی خاندني او په ځان پورې مسخرې کوي حکه چه نن دغه علم د دنیا د ډېرو پوهانو توجه خپل ځانته را اړولې ده او د اقوامو په تاریخ کښې هم زیات دخل لري، همدغه علم په رڼا کښې د ژبو قرابت او نزدېوالی او د ملتو یووالی ځلېږي او ډېرې مفیدې نتیجې لاس ته راځي.

په دغه موضوع کېښې که زموږ تحقیقات مکمل نه وي او ځینې خبرو ته مو څو ته و نیول شي ښایي چه پوهانو زموږ سهوې د دغه ابتدائي حال لازمه وکړي.

موږ باید دې خبرې ته هم ملتفت اوسو چه د هرې ژبې په اشتقايي مسایلو کېښې د ډېرو پوهانو او لویو خلقو په نظرياتو او تحقیق کېښې سهوې او غلطۍ پیدا کېږي او بې له ریاضیاتو په هر علم کېښې ځینې داسې مسائل شته چه اعتراض او انتقاد ورباندې کېدی شي ځکه چه اکثره علمی مسایل اجتهادي وي او د اجتهاد په لاره کېښې اړومرو کله کله سهوه او خطا پېښېږي مگر څومره چه یو عالم پخپلو نظرياتو کېښې سهوه کېږي همدغومره یو منقد هم پخپل انتقاد کېښې غلطېږي.

هر علم په ابتدا کېښې د پوهانو ګمان بلل کېږي او ډېر منقدین لري مگر وروسته ورو رو زمينه مستعده کېږي او هغه مسایل چه په ابتدا کېښې ئې منل ډېر ګران وي څه موده وروسته په آسانه منل کېږي او خلق ورته په ښه سترګه ګوري.

ډېر ځله یوه خبره د څو تنو په نظر کېښې غلط معلومېږي مگر نور ډېر خلق ئې صحیح ګڼي او قدر ئې کوي نو هر کله چه هیڅ حقیقت په ټوله دنیا کېښې بې اختلافه نه دی قبول شوی و دی شی چه دغه راز مسائل هم یو داسې حقیقت وی چه ځینې کسان به پکښې اختلاف لري لکه چه څه موده د مخه په یوه مجلس کېښې له ما څخه پوښتنه وشوه چه (ښاغلی) له څه شی ځنی جوړ شوی یا اخستل شویدی او د دی کلمې ریشه به څه وي ما وویل چه دا لغت به له (ښه) او (اغلی) څخه جوړ شوی وی لکه چه (ښا پېړۍ) په اصل کېښې (ښه پېړۍ) وه او وروسته ښاپېړۍ شوېده، دا خبره د مجلس د خلقو خوبښه شوه او اروږدونکی پرې زیات خوشحاله شوه ځکه چه (اغلی) په پښتو کېښې د ښائسته او حسین په معنی د شعراً په دیوانو کېښې موجود لغت دی او (ښه) هم یوه کلمه ده چه زیات له صفت سره استعمالېږي لکه: ښه تور، ښه سپین، ښه ملا، ښه پوه، ښه ښایسته، ښه خور، ښه تریخ، او داسې نور... چه پدې ټولو مثالو کېښې (ښه) د روستۍ کلمې په معنی کېښې زیاتوالی او ډېروالی پیدا کوي او په دغه راز استعمال کېښې پخپله کومه مستقله معنی نلري نو هر کلمه چه (اغلی) هم صفت دی او لمړی توری ئې الف دی (ښه) سره په املا کېښې هم مرکب شوی او په دی دوو کلمو کېښې امتزاجی ترکیب داسې قوت وموند چه اوس سړی پرې د یوې کلمې ګمان کوی نو نظر دغه تحلیل ته د دې کلمې اصلي معنی ښه ښایسته او ښه ښکلې دی.

دا خبره چه نشر شوه او په ځینو اخبارو کېښې ورباندې تقریظ هم وشو له هرې خوا ورباندې په جرایدو کېښې څه ولیکل شوه او هر چا پکښې څه وویل، ځینو اصل مفکوره

ډېره خوښه کړه او دا بحث ئې يو علمي تحقيق او تدقيق وباله مگر په مثال باندې ئې اعتراض وکړ او وئې ويل چه (ښاپېرې) له فارسي (شاه پری) څخه جوړ شوی، ځينو نورو په اصل مفکوره باندې سخت اعتراض وکړ او وئې ليکل چه (ښاغلی) اوس هم په محاوره کښې د محترم او ښه سړی په معنی مستعمل دی نو دا کلمه له (ښه اغلی) څخه مرکبه گڼل يوه سودا او گمان دی.

دا راز کسان گمان کوي چه يو غټ لغت به وار د واره همدغسی پیدا شوی وي لکه چه اوس پرې تلفظ کېږی او معنی يې هم په لمړۍ ورځ همدغه وه چه نن ئې لري نو د دې لامله چه دغسی کسان د کلماتو لفظی او معنوی تحول ته لږ څه ملتفت شي لازمه ده چه د دواړو رازو تحولاتو ځینې مثالونه وښیو مگر لمړی د ښاغلی په باب کښې څه خبرې کوو.

ښاغلی:

زما په گمان له (ښه اغلی) څخه مرکب شوی او اصلی معنی ئې ښه ښکلی او ډېر ښایسته دی لکه چه په همدغه معنی د خوشحال خان او عبدالعظیم او نورو پخوانیو شعراً په دیوانو کښې څو څو ځایه راغلی لکه چه عبدالعظیم وائي: (خدای به ورکړی د جنت حوری ښاغلی) او په بل ځای کښې د جنت ښکلی ښاغلی هم شته او لکه چه د حورو او ښکلو صفت شویدی همدارنگه د خال او مخ په صفت کښې هم ويل شوی او د گلونو ستاینه هم پرې شوېده لکه ښاغلی خال، ښاغلی مخ، ښاغلی گل، یا داسی نور ... نو دغه راز ادبي شواهد او مثال یو قوی سند دی چه ښاغلی په همدغه معنی معرفی کوی او د دې تائید کوی چه دا کلمه له (ښه اغلی) څخه جوړه شوی او اصلی معنی ئې ښه ښکلی او ډېر ښایسته دی. وروسته ورو رو دغی معنی تغیر او تحول قبول کړی ترڅو چه پدې وخت کښې د مطبوعاتو له خوا د محترم دپاره خاص کړشو او د ښایست د معنی هېڅ تصور پکښې نه کېږي.

دغه راز معنوی تحول په ډېرو لغاتو کښې لیدل کېږی او ډېر مثالونه لري چه (ښه) هم له همدغسی لغاتو څخه دی.

دا لغت که په مستقل ډول استعمال شی یعنی د یوه صفت د تاکید او مبالغې دپاره ونه ويل شي نو اصل معنی ئې معنوی خو بی او ښه والی دی مگر خلق ئې د نن ورځې په محاوره کښې د (زیبائی) او ظاهري ښکلیتوب په معنی هم استعمالوی ځکه چه دا

دواړه معنا گانې ډېرې نږدې دي او په آسانی یوه معنی د بلې په حای استعمالېدی شی.

په ډېرو حایو کېنې سړی له یوه او بل څخه اوری چه د یوه ښکلی مخ په ستاینه کېنې وائي چه ډېرې ښې سترگې لري او ډېرې ښې شونډې ئې دي مگر غرض ئې زیبائي او ښایست وی همدارنگه ښه گل او ښه کالی هم ښایسته گل او ښایسته کالیو ته ویل کېږی.

کله چه مونږ وایو دا شی ډېر ښه ښکاری نو مراد ورځنې حسن او ښکلیتوب وي نو څنگه چه (ښه) له معنوی ښه والی څخه ظاهری ښه والی ته انتقال کړی دی دغه راز ښاغلی هم له ظاهری ښکلیتوب ځنې معنوی ښه والی ته تجاوز کړی او بله معنی ئې پیدا کړې ده، لکه پخپله (اغلی) چه اصلاً د ښایست په معنی دی او ځینو حایو کېنې د معنوی ښه والی دپاره هم استعمال شویدی.

سړی چه د پښتو دا څو لغتونه لکه: ښاغلی، اغلی، پېغله یا داسې نور په نظر کېنې ونیسي هغه پوهېدلی شی چه د دی لغاتو په خټه کېنې د ښکلیتوب معنی اغړلې ده او د پېغلتوب وخت د همدی لامله چه د حسن او ښایست د کمال او تازگۍ زمانه ده د پېغلتوب په نامه یادېږي او په همدغه لحاظ جنۍ ته په دغه وخت کېنې پېغله وائي که لږ څه دقت وکړو ښکلی هم په لفظ او معنی کېنې دغو لغاتو ته ډېر نږدې دی او اشتقاقی علاقه ورسره لری ځکه چه (ک - غ) داسې توري دي چه په مستقیم یا غیر مستقیم طور یو په بل بدلېږی او الف هم له لوېدونکو تورو څخه دی چه زیاتوالی او کموالی ئې څه تاثیر نلری نو ویلی شو چه (ښکلی) او (ښاغلی) له یوې نیلې او ریشې څخه پیدا شوی او لفظاً او معناً نږدېوالی لری.

دغسی ډېر غټ غټ لغتونه په ژبه کېنې شته چه اوس مونږ تصور کوو چه په لمړی ورځ به همدغسې پیدا شوی وی او کومه اشتقاقی لاره به ئې نه وي طی کړی مگر د ژبو پوهان هېڅ کله پدې باندې نه قانع کېږی او پوهېږي چه د هرې ژبې لمړی لغات ډېر بسیط و، چه له دوو یا دری تورو څخه ئې تجاوز نه کاوه، وروسته ورو رو حروف او توري زیات شوي او یوې کلمې له بلې سره ترکیب موندلی دی نو داسې هېڅکله نشی کیدی چه ښاغلی به وار د واره همدغسې پیدا شوی وی او د ترکیب یا اشتقاق لاره به ئې نه وي طی کړی. د دغه علمی اساس په ډاډ مونږ ویلی شو چه (ښایست) هم لکه ښاغلی له دوو جزو څخه مرکب دی چه یو جزئې (ښه) او بل جز ئې له (اېسېدل) څخه ماخوذ دی ځکه چه اېسېدل د نمایش او نمودن معنی لری او ښایسته هم د خوشنما په معنی راځي.

دلته بنائي چه د لنډ نظر خاوندان وار د واره ووائي چه په بنايست او بنايسته کښې نو (ت) له کومه شوه مگر مونږ د لغوي څېړنې د بدلېدونکو تورو په بحث کښې ويلي دي چه (د-ت) يو له بله بدلېږي او ډېر مثالونه لري نو کېدی شي چه د اېسېدل دال په (ت) بدل شوی وي يا (ت) د تلفظ په اقتضا پکښې زياته شوی وي لکه چه په (ايسی - را ایسی) کښې ايسته، را ايسته ويل کېږي يا د اوسېدل په مصدر کښې استبدل هم وائی. برسېره پدی ځيني نور مثالونه هم شته چه د (ت) زياتوالی بڼي لکه د اوچت په کلمه کښې چه په سانسکرت کښې (ت) نشته او (اوچ) ويل کېږي.

پښتو او سانسکرت

دا خبره اوس هېڅ غرابت نلری چه پښتو د اریائی ژبو څانگه او پښتانه د اریا د لوی تېر یوه پخه کورنۍ ده مگر د دې خبرې شواهد او دلایل پیدا کول اوس هم له ابتکاراتو څخه شمېرل کېږي او هر څوک وروسته لږه ډېره دلچسپي لري.

پښتو اریائی ژبه ده او په اریائی ژبو کېنې له سانسکرت سره ډېر قرابت لري، ځینې کسان چه په ژبو کېنې عمومي مطالعه لري او د ژبو پوهان بلل کېږي هغوی لا پښتو او فارسی، هندي او اوستائي يا دا راز نورې ژبې د سانسکرت څانگې او ښاخونه بولي چه د اریائی جنوبي په نامه یادېږي.

که مونږ د لغاتو مقابله او مقایسه شروع کړو ډېر زیات لغتونه مومو چه په پښتو، سانسکرت او فارسی کېنې عیناً يا په لږ تغیر مستعمل دي او د دغو ژبو ډېر قرابت او نزدېوالی ثابتوي مگر کوم قرابت چه پښتو ئې له سانسکرت سره ښکاره کوي فارسی ئې په هغه اندازه نلري او د یوې عمومي مقایسې په اثر کېنې ویلی شو چه پښتو او سانسکرت پخپل مینځ کېنې ډېر قوی اخوت لري او یوه مشترک اصل ته ئې نسبت کېږي چه سپری په فارسی او سانسکرت کېنې دغه راز خپلوی نشي پیدا کولی بلکه په ښاخونو کېنې د یوې څانگې نسبت لري.

دا خبره ښائي چه یوه غټه دعوه تلقی شي مگر اثبات ئې ډېر آسانه دی او قوی شواهد پیدا کېږي چه باید دا خبره ومنل شي.

که مونږ ځینې سانسکرت لغتونه فارسی ته ورته دی او ځینې پښتو ته بلکه پدې باب کېنې د ژبې قالب او چوکاټ په نظر کېنې ونیسو یقین به وکړو چه فارسی هغه مشترک صفات چه سانسکرت او پښتو ئې لری اکثریه له لاسه ورکړیدی او په رښتیا د دې دواړو ښاخونو په مقابل کېنې دیوی څانگې مثال او حیثیت لری.

وگورئ! د تذکیر او تانیث فرق چه په پښتو او سانسکرت يا ځینې نورو اریائی ژبو کېنې شته د نن ورځې په فارسی کېنې نه لیدل کېږي. دغه اعرابی او حرفی تغیر چه په پښتو کېنې د ځینې عواملو او مغیره حروفو په سبب پېښېږي او د پښتو په گرامر کېنې زیاته برخه لري په سانسکرت کېنې هم شته او په فارسی کېنې ئې نه وینو. فعلی صیغې هم په سانسکرت کېنې لکه پښتو زیاتې دي چه په فارسی کېنې هغومره نشته.

څنگه چه په پښتو کښې ابتدا په ساکن عمومیت لري او په ډېرو کلماتو کښې لمړی توری ساکن وی په سانسکرت کښې هم دغه خاصه موجوده ده او همدغسې عمومیت لري مگر په فارسی کښې په ساکن باندي ابتدا نشي کېدی.

ځینې توري چه په پښتو کښې شته او فارسی ئې نلري لکه: ډ، ږ، ټ، ڼ - او د پښتو په لغاتو کښې لويه برخه لري په سانسکرت کښې هم شته او په دغورديفو کښې ډېر لغات هم لري نو ویلی شو چه د پښتو او سانسکرت لغوي قرابت هم نسبت فارسی ته ډېر قوی او مکمل دی.

ډېر لغات شته چه په پښتو او سانسکرت کښې عیناً بې له څه تغیره مستعمل دي او په ځینو کښې لږ څه حرفي یا حرکتی تغیر هم راغلی دی چه دلته ئې مثالونه له (۲) مادو لاندی ښودل کېږی.

الف: هغه لغتونه چه بې له څه تغیره په دواړو ژبو کښې مستعمل دي.

پښتو	سانسکرت	فارسی
(۱) انکار	انکار	اخگر
(۲) سالو	سالو	چادر سرخ زنانه
(۳) پتنګ	پتنګ	پروانه
(۴) سنکار	سنکار	آرایش
(۵) چندن	چندن	صندل
(۶) هتی	هتی	دکان
(۷) مل	مل	همراه
(۸) کوټ	کوټ	قلعه
(۹) ګړی	ګړی	ساعت
(۱۰) لونګ	لونګ	میخک
(۱۱) نل	نل	نی
(۱۲) قالو	قالو	کام
(۱۳) ارهنډه	ارهنډه	بید انجیر
(۱۴) جړاو	جړاو	مرصع
(۱۵) سنګر	سنګر	کمین

فارسی	سانسکرت	پښتو	
کلال	کلال	کلال	(۱۶)
نیل	نیل	نیل	(۱۷)
نیک	نیک	نیک	(۱۸)
ادینه، شنبه	اتوار	اتوار	(۱۹)
شا - چادر زنانه	شال	شال	(۲۰)
مادگاو	غوا	غوا	(۲۱)
گاومیش	سنږه	سنږه	(۲۲)
تیل	تیل	تیل	(۲۳)
پتو	پتو	پتو	(۲۴)
رسن، ریسمان	رسی	رسی	(۲۵)
خدعه	دروه	دروه	(۲۶)
اذوقه	رس	رس	(۲۶)
وزن	تول	تول	(۲۸)
آرد گندم بریان	ستوان	ستوان، ستو	(۲۹)
سرمه چوب	سلائی	سلائی	(۳۰)
کرور (ده ملیون)	کرور	کرور	(۳۱)
شوق	تپاک	تپاک	(۳۲)
چل - فریب	چل	چل	(۳۳)
هفته باران	جری	جری	(۳۴)
جنجال	جنجال	جنجال	(۳۵)
آب، ابرو	پت	پت	(۳۶)
ماما	ماما	ماما	(۳۷)
گریبان	گریوان	گریوان	(۳۸)
آفت	آپت	آپت ^(۱)	(۳۹)
چارپائی		پلنگ، پالنگ پلنگ	(۴۰)
بار (دفعه)		وار	(۴۱)

¹ - دا کلمه په سانسکرت او پښتو دواړو کښې شته او یوه معنی لری څوک ئی چه له اصالت څخه خبر نه وی هغه به گمان کوی چه له عربی آفت څخه مقعنه ده - په زړه فارسی کښې هم آگفت همدغه معنی لری.

ب: هغه لغتونه چه په پښتو او سانسکرت کښې په لږ تغیر لیدل کېږي:

دغه راز لغتونه مونږ په دوو برخو ویشو چه د لفظی او معنوی تغیر په عنوانونو بېلېږي یعنې ځینې لغات دي چه په پښتو او سانسکرت کښې ئې د تلفظ په لحاظ څه فرق پیدا کړی دی مگر معنی ئې یوه ده لکه (ډیوه) چه په سانسکرت کښې (ډیوا) ویل کېږي او معنی ئې همدغه چراغ دی چه په پښتو کښې ئې لری، مگر په لفظ کښې دومره شویدی چه (الف) یې په (ه) تبدیل موندلی او دغه راز ابدال د پښتو او سانسکرت په ډېرو مشترکو لغاتو کښې امثال او نظائر لري او د پښتو پخپل مینځکښې هم واقع شویدی یعنی (ادیره- هدیره- اگی- هگی- ارومرو- هرورمرو) په دواړو تورو ویل کېږي.

ځینې نور لغتونه دي چه د تلفظ په لحاظ پدې دواړو ژبو کښې هیڅ تغیر نلري مگر د معنی په اعتبار ئې څه تحول قبول کړی وی لکه: (کال) چه په سانسکرت او پښتو دواړو کښې په یوه تلفظ موجود دي خو په معنی کښې ئې د تخصیص او تعمیم له حیثه فرق پیدا کړی دی ځکه چه کال په سانسکرت کښې مطلق (وخت) ته وائي او په پښتو کښې د فارسی سال په معنی دی چه یوې محدودې او معینې زمانې ته ویل کېږي او عمومیت ئې په تخصیص بدل شویدی.

د پښتو کله هم له کال څخه اخستل شویدی او له (نور کله) یا (هر کله) څخه هم معلومېږي چه کله د مطلق وخت په معنی استعمالېږي او په تکراری صورت کله کله هم دغه معنی لری.

هر کله چه دا دواړه رازو لغتونه وپېژندل شوه اوس ئې نمونې او مثالونه وگورئ!

غر: دا لغت په همدغه معنی په سانسکرت کښې (گر) ویل کېږي چه په فارسی ئې (کوه) بولي- دا دوه توری (غ- گ) په پښتو لغاتو کښې هم یو په بل بدلېږي لکه: کارغه، کارکه- پرتوگانښ، پرتوگانښ او په سانسکرت کښې نور هم ډېر لغتونه پیدا کېږي چه له پښتو څخه ئې د همدغه تورو د ابدال په سبب لږ لفظي تغیر پیدا کړی او معنی ئې هماغه ده چه په پښتو کښې ئې لري، لکه چه له روستیو مثالو څخه پخپله معلومېږي.

جغ: په سانسکرت کښې (جگ) ویل کېږي او همدغه معنی لری په فارسی ئې (یوغ)

بولي.

گرونج: چه په پښتو کښې د گړیو اینودلو ځای ته وائي او په فارسی ئې (گروچی)

بولي په سانسکرت کښې ورته (غرونجا) وائي.

غوندى: دا لغت هم په سانسکرت کښې (گون) وايه شی او همدغه معنی لري چه په پښتو کښې ئې غوندى لری او په فارسی ورته (گونی) وائی چه د غلو او دانو اچولو مخصوص ظرف دی.

د دی کلمی روستی توری (د - ی) هم له هماغه لوېدونکو تورو څخه دی چه زیاتوالی او کموالی ئې په حینو لغاتو کښې کورو مکر د معنی په تغیر کښې ئې څه تاثیر نه وی کړی.

گونگری: په سانسکرت کښې (غونگنی) همدغه معنی لری چه وپشېدلی حبوبات ورځنې مراد دی.

گن^(۲): د انبوه په معنی دی چه په سانسکرت کښې (غن) ویل کپړی.

کنډ: په سانسکرت کښې (خند) او په فارسی کښې ورته (گند) وائی چه (خ، ک) پکښې یو له بله بدل شویدی، او نور مثالونه هم لری.

کت: دا لغت هم په سانسکرت کښې (خت) لوستل کپړي چه په فارسی کښې ورته چارپائی وائی.

ماکو: چه په فارسی کښې هم مستعمل دی او د جولایانو مخصوصه آله ده په سانسکرت کښې ورته (ماخو) وائی او همدغه معنی لری.

لوخړه: په پښتو کښې زیات او غلیظ دود ته ویل کپړی چه په سانسکرت کښې (لوخ) ورته وائی او ویلی شو چه (لوگی) هم له (لوخ) سره اشتقاقی مناسبت لري.

سنگتیا: په سانسکرت کښې (سنخیا) همدغه معنی لری چه په پښتو کښې ئې سنگتیا لری او دواړه د یوی ریشی څخه ماخوذ معلومپړی^(۳).

شونډه: د سانسکرت (هونډ) همدغه معنی لری چه په پښتو کښې ئې شونډه لری او په فارسی ورته لب وائی.

گاوندی: دا لغت په سانسکرت کښې (گاوندی) ویل کپړي چه په فارسی ئې همسایه بولي^(۴).

وات: د جادی او لاری په معنی دی چه په سانسکرت کښې ورته (بات) وائی.

²- له دغو پنځو مثالو څخه معلومپړی چه (غ، گ) په پښتو او سانسکرت کښې ډېر ځایونه بدل شویدی.

³- د سانسکرت او پښتو له دی څو لغتونو لکه: کت، خت- کنډ، خند- ماکو، ماخو- سنگتیا، سنخیا- لوگی، لوخ- څخه معلومپړی چه (ک، خ، گ) په دی دواړو ژبو کښې د ابدال ډېر مثالونه لری.

⁴- شونډه او هونډ- گاوندی او گاوندی د (ت-د) ابدال په پښتو او سانسکرت کښې نیښی.

والی: چه حینې پستانه ئې له غور سره یو حای هم استعمالوی او غور والی ورته وائی په سانسکرت کېنې ئی (بالی) بولی^۵.

بن: په پښتو کېنې ځنگله ته وایي چه په سانسکرت کېنې (بن) همدغه معنی او لړ لفظي تغیرلري- په زره فارسي کېنې بن باغ ته وایي او بنوان باغوان ته ویل کیږي.

لس: دا کلمه چه یو مخصوص عدد ته وائی په سانسکرت کېنې ورته (دش - دس) ویل کیږی- لس او دش که څه هم په ظاهر کېنې لری ښکاره کیږي ځکه چه یو توری ئې هم سره شریک نه دی مگر څوک چه د حروفو تغیر او تبدیل سره اشنا وي هغه به یقین وکړی چه دا دوه لغتونه په اصل کېنې یو لغت دی او څه ډېر لږوالی نلری ځکه چه (ش - س) هر وخت یو په بل بدلېږي او ډېر مثالونه لري چه د لغوی څېړنې د بدلېدونکو تورو له عنوان لاندې وښودل شوه.

همدارنگه (د - ل) هم په حینې پښتو او فارسی لغاتو کېنې داسې معلومېږی لکه چه یو په بل بدل شوی وی لکه (لیدل، دیدن- لاس، دست- پلار، پدر) او داسی نور... په پښتو او سانسکرت کېنې هم دغه دوه توری سره بدلېږی لکه چه له دې وروستی مثال څخه هم معلومېږی.

لپور: په پښتو کېنې د مېړه ورور ته ویل کیږي چه په سانسکرت کېنې (دپور) ورته وائی چه له پښتو سره یې د (د - ل) له ابدال څخه نور څه فرق نلري.

جنی: په پښتو کېنې هماغه معنی لری چه په فارسی کېنې ئې (دختر) لري مگر په سانسکرت کېنې ئې لږ معنوی تحول کړی او بی له کوم حرفی تغیره ښځې ته جنی وائی یعنی دی لغت په پښتو او سانسکرت کېنې یوازې معنوی تحول کړی او توری ئی په یوه حال پاته دی.

ناوی: دا لغت چه د عروس په معنی دی او په یوه مخصوص وخت او حال کېنې ښځې ته وایه شی په سانسکرت کېنې دیوه توری په تبدیل یعنی (ناری) مطلق ښځې ته وائی او تعمیم لری.

شپه: په سانسکرت کېنې (شپا) ویل کیږي چه په فارسی ورته شب وائی- دغسې مثالونه چه په پښتو کېنې دیوه لغت اخر توری (ه) وی او په سانسکرت کېنې په الف ویل

⁵-والی او بالی- وات او بات د (و-ب) ابدال په پښتو او سانسکرت کېنې ښکاره کوی- دا دواړه توری د پښتو پخپل کور کېنې هم یو له بله بدلېږی لکه: ویا له، بیاله- وېره، بېره یا داسی نور.

کېړۍ. يعنی روستی توری الف وی زبنت ډېر دي چه حُني نمونې ئې په روستيو مثالو کېښې ښودل کېږي.

پاره: چه په پښتو کېښې د سيماب په معنی دی په سانسكرت کېښې (پارا) ويل کېږي.

ډيوه: چه د چراغ معنی لری په سانسكرت کېښې ئې (ډيو) بولي.

پنجره: چه په فارسی کېښې ورته قفس وائي په سانسكرت کېښې (پنجرا) لوستل کېږي.

پوره: د مکمل او تام په معنی دی په سانسكرت کېښې (پورا) وايه شي.

مېله: دا لغت چه په پښتو او فارسی دواړو کېښې يو راز مستعمل دی په سانسكرت

کېښې په همدغه معنی (ميلا) ويل کېږي.

تامبه: په پښتو کېښې سوتو وائي چه په سانسكرت کېښې ورته (تامبا) وائي.

تاڼه: چه په پښتو کېښې عام او معروف لغت دی په سانسكرت کېښې (تھانه) ويل کېږي

او همدغه معنی لري.

دغه راز مثالونه چه يو لغت په سانسكرت کېښې په (ه) ويل کېږي او په پښتو کېښې (ه)

له تلفظ څخه لوبدلی وي ډېر دي چه نمونې ئې په روستيو مثالو کېښې ښيو.

سمبالول: د انتظام معنی لري چه سامانول هم ورته وائي، په سانسكرت کېښې په لږ

لفظي تغير (سمبالنا) همدغه معنی لری يعني وروسته تر (ب) يو بل توری لری چه هغه (ه)

ده مگر پوره تلفظ پرې نه کېږي.

لکه چه په پښتو کېښې د مصدر روستی توری (ل) وي په سانسكرت کېښې (نا) د مصدر

علامه ده لکه (پالل) چه (پالنا) ويل کېږي.

سد: اصلی معنی ئې عقل او هوش دی که څه هم حُني پښتانه ئې په بله معنی

استعمالوی لکه چه وائي: بی سده غوښې وې- او غرض ئې ډېروالی يا ښه والی وی- په

سانسكرت کېښې هم په همدغه اصلی معنی (سده) مستعمل دی چه په اخر توری يعنی

(ه) پوره تلفظ نه کېږي.

موټ: چه د حبوباتو يو قسم دی او حُنيو حيواناتو ته ورکول کېږي په سانسكرت

کېښې (موټه) په خفيفه (ه) ويل کېږي.

مېښه: په سانسكرت کېښې (مھينس) لوستل کېږي.

پاله: چه په پښتو کېښې ورته (کرکی) هم وائي چه له کرلو څخه ماخوذ معلومېږي په

سانسكرت کېښې (پهال) ورته وائي.

بلی: چه په پښتو او فارسی دواړو کښې په یوه معنی مستعمل دی په سانسکرت کښې (پهلی) همدغه معنی لري.

پېړی: دا لغت د پښتو پخوانی لغت دی چه د څوکۍ په شان یوه واړه کټکی ته ویل کېږي لکه چه رحمان بابا وائي:
د پالنګ او د پېړی حاجت څه نشته
د یارانو نشستن د زړه په تخت دی

په سانسکرت کښې هم (پېړه) همدغه شی دی، او ډېر لږ لفظي تغیر لري یعنی یوه خفیفه (ه) پکښې زیاته ده.

میاست: چه ځینی پښتانه ئی (میاشت) بولی په سانسکرت کښې (ماس) ورته وائي-
روستی توری یعنی (ت) خو مونږ دمخه وویل چه وروسته تر (س) او ځینی نورو تورو زیاتپېړی او اساسی حرف ورته نه ویل کېږي (ی) هم یو غیر اساسی حرف دی چه د کلماتو په بېلولو او پردی کولو کښې ئې کموالی او زیاتوالی څه تاثیر نلری.

نمر: په پښتو کښې (نمر، نمر، مر) همدغه یوه شی ته وائي چه په فارسی او سانسکرت کښې ورته (مهړ) وائي او د پښتو (مر) ورته ډېر نږدی معلومېږي بلکه یو شی بلل کېږي ځکه چه دغه (ه) په سانسکرت کښې ډېر خفیف تلفظ لری لکه چه مخ کښې مو هم وویل او ډېر مثالونه مو راوړل چه د پښتو او سانسکرت ډېر مشترک لغتونه د دغسی (ه) په کموالی او زیاتوالی لږ څه فرق پیدا کوي.

اوچت: په سانسکرت کښې ئې اوچت لری- د پښتو (چت) چه د سقف معنی لری هم له اوچت څخه اخستل شویدی.

ځنگل: چه په فارسی ئې جنګل بولی په سانسکرت کښې هم ورته (جنګل) وائي-
دغه راز نور کلمات هم شته چه په پښتو کښې په (ځ) او په سانسکرت کښې په (ج) ویل کېږي چه ځینی نمونې ئې دلته ښیو:

ځمکه: چه محکه هم ورته وائي په سانسکرت کښې ئې (جماه) بولی او د (ځ-ج) ابدال په دې دواړو ژبو کښې ښی.

ورځ: دا لغت په پښتو کښې یو بل صورت هم یعنی (روح) هم لوستل کېږي او ځینی پښتانه ئې (وریخ) هم بولی چه په دوو لهجو کښې (و) د مخه دی او په یوه لهجه کښې (ر) د مخه ده، په سانسکرت کښې (روح) په همدغه معنی دی چه لکه (ځمکه) د (ځ، ج) ابدال ښی.

ژبه: په دې لغت کېنې درې لهجې موجودې دي چې څوک ئې (ژبه) او څوک ئې (زبه) او ځینې (جبه) وائي- په سانسکرت کېنې هم دا لغت په دوو لهجو لیدل کېږي یعنې (جبه) او (جوها) دواړه تلفظونه پکېنې شته لکه چې په فارسي کېنې (زبان) او (زبون) دوه تلفظ پکېنې موجود دی نو د پښتو دا یوه لهجه (جبه) له سانسکرت سره زیات قرابت او نزدیوالی لري.

سل: چې یو معین عدد دی او په فارسي ئې (صد) بولي په سانسکرت کېنې ورته (ست) وائي چې د (ت- ل) په ابدال ئې یو له بله فرق پیدا کېږي لکه چې د پښتو (ست) او د فارسي (سلا) هم همدغه راز فرق لري او ویلی شو چې په پښتو کېنې (پلار) او په سانسکرت کېنې (پتری) هم د دغه ابدال مثال دی.

اوسپنه: په سانسکرت کېنې ورته (ایس) وائي او معلومېږي چې د دواړو لغتونو اصل یو دی.

نوم: لکه چې په فارسي ئې (نام) بولي په سانسکرت کېنې هم (نام) ورته وائي چې له پښتو نه څه ډېر لږوالی نلري.

نوی: په فارسي او سانسکرت دواړو کېنې ورته (نو) وائي او ویلی شو چې د پښتو (ناوی) به هم له نوی څخه ماخوډوي ځکه چې هغه هم نوی کاله ته راځي او هر څه ئې نوی وي.

نژدی: چې نژدی هم وائي او په فارسي ئې (نزدیک) بولي په سانسکرت کېنې (نید) ویل کېږي.

درې: په سانسکرت کېنې (تری) ویل کېږي او بې له دې نه چې (د- ت) پکېنې یو له بله بدل شویدی نور څه فرق نلري- دغه راز ابدال د پښتو پخپل کور کېنې هم شته لکه زبات او زباد- د فارسي (مادر) او د سانسکرت (ماتری) هم د همدغه ابدال مثال دی.

اوبه: په سانسکرت کېنې ورته (اپ) وائي.

برېت: چې په فارسي ئې (بروت) بولي په سانسکرت کېنې ورته (بهرودت) وائي چې یو له بله ماخوډ معلومېږي.

کوتره: د فارسي (کبوتر) د پښتو کوتره او د سانسکرت (کبوت) درې واړه داسې لغتونه دي چې اصل ئې یو معلومېږي.

نوځ: دا کلمه هم په سانسکرت کېنې (نکه) ویل کېږي چې په اخر توري باندي پوره تلفظ نه کېږي.

مستی: په فارسی ئې (ماست) بولي او په سانسکرت کبې ورته (مستو) وائي چه هېڅوک ئې له نزدېوالی سترگی نشی پتولی.

شولي: په سانسکرت او فارسی کبې ئې (شالی) بولي.

پنه: چه په فارسی ئې (پایزار) بولی د سانسکرت له (پنهی) سره ډېر نزدې بنکاري.

تبه: په سانسکرت کبې ورته (تپ) وائي چه په پښتو کبې د حرارت په معنی دی او ویلی شو چه (تبه) او (تپ) به یو له بله جوړ شوی وي.

تپوس: څوک چه د دې لغت له اصل څخه خبر نه وي بنائي چه هغه دا گمان وکړي چه له عربي (تفحص) څخه جوړ شوی او مغلن شویدی مگر حقیقت داسې نه دی حکه چه دا لغت په اریائی ژبو کبې مشترک اصل لری چه په سانسکرت کبې (تپاس) په فارسی کبې (پرس - پراسان) او په پښتو کبې تپوس ویل کېږي مگر هغه قرابت چه تپوس او تپاس یو له بله لری فارسی ئې ورسره په هغه اندازه نلري.

برو: یا برهو چه گرم او تاوده باد ته وائي په سانسکرت کبې ورته (پروا) وائي چه د فارسی (پروان) او د پښتو (پرمان) هم له همدغې ریشې ماخوذ معلومېږي.

دوری: چه کرد او خاکباد ته ویل کېږي په سانسکرت کبې (دهور) ورته وائي.

چتری: په سانسکرت کبې ئې (چهتری) بولی او یوه خفیفه (ه) پکبې زیاته ده.

خر: چه ځینی پښتانه ئې (خر) وائي په سانسکرت کبې (چر) ویل کېږي.

چرگ: په پښتو کبې هغه حیوان ته وائي چه په وچولی کبې سپینوالی لری او ځینی پښتانه ئې (چرگی) هم بولی چه په سانسکرت کبې ورته (چرکا) وائي.

حوم: لکه حَمکه چه په سانسکرت کبې (جماه) بولی حوم ته هم په سانسکرت کبې (جمای) وائي.

پالل: دا مصدر په فارسی په پرورش نمودن باندی ترجمه کېدی شی چه په سانسکرت کبې (پالنا) همدغه معنی لری. هر کله چه په دې لغت کبې د پرورش او تربیت معنی پرته ده نو سپری ویلی شی چه د (پلار) کلمه به هم له همدغی کلمې څخه جوړ شوی وی.

ډله: د جمعیت په معنی ده او په سانسکرت کبې په ډېر لږ لفظی تغیر (ډل) ویل کېږي او همدغه معنی لري.

مور: دا لغت هم په ډېرو اريائی ژبو کښې په لږ لفظي تغير ليدل کېږي اوويلی شو چه د سانسكرت (ماتری) د انگلیسی (مدر) د فارسی (مادر) او د پښتو (مور) له يوه اصل څخه جوړ شويدي.

پلار: په سانسكرت کښې ئې (پتری) او په فارسی ئې (پدر) بولي.

سا: په سانسكرت کښې (سانس) د همدغه معنی لری.

سکه: د عیاني په معنی دی یعنی هغه ورور یا هغی خور ته ویل کېږي چه له مور او پلاره وی او په دواړو اصلونو کښې شریک وی- په سانسكرت کښې (سکا) هم همدغه معنی لري او خپله اشتقاقی علاقه ورسره نښي.

پانه: چه په فارسی (برگ) بولی په سانسكرت کښې ورته (پنا) وائي.

هنجه: په سانسكرت او فارسی دواړو کښې ئې (هنگ) بولي.

مر: چه ځینی پښتانه ئې مک لولی او مؤنث ئې مېره او مېکه راځی په سانسكرت کښې ورته (میخ) وائي چه لکه سنکتیا او سنخیا د (ک - خ) ابدال نښي.

منل: په سانسكرت کښې (مانا) د منلو په معنی دی او لکه چه د پښتو مصدرونه په (ل) تمامېږي د سانسكرت مصادر په (نا) باندی اتمام مومی لکه (سمبھالنا) او (پالنا) چه د سمبھالولو او پاللو په شان مصدرونه دی او په هماغه معنی دی.

مندری: دا لغت که څه هم اوس دومره ډېر نه اړوېدل کېږي او زیات پښتانه (والی) یا غور والی ورته وائي مگر د پښتو صحیح لغت دی چه له محاورې نه لاتر اوسه نه دی لوېدلی او اوس هم ځینی پښتانه وائي چه په غور کښې ئې مندری اچوم او د ځینو بنځو نوم مندری وي ځکه چه په پښتو کښې د اکثر بنځو نومونه لکه: اوری، غوټی، یا داسی نور ... د زیوراتو او ګانو له اقسامو څخه وی او مندری هم په همدغه لحاظ د بنځو نوم اېښودل کېږي په سانسكرت کښې (مورندی) هم همدغه معنی لری او دواړه د یوی ریشې څخه ماخوذ ایسی.

نته: یا نتکی چه په پزه کښې ځورندېږي او پښتانه ئې زښت ډېر خوښوی او مینه ئې پرې راځی لکه چه له دی لنډی نه معلومېږي:

ستا په نتکی کښې شیطان ناست دی هره شبه مې ستا خوټکی ته لمسوپنه

په سانسكرت کښې ئې هم (نته) بولي چه په تلفظ کښې ئې ډېر لږ فرق محسوسېږي.

ندرور: چه په فارسی ئې (نور) بولي په سانسكرت کښې ورته (نند) وائي او دری واړه لغتونه د یوی کورنی معلومېږي.

لېمبو: په سانسکرت کېنې ئې (نېبو) بولی چه له لېمبو او لېمو سره ډېر نزدېوالی لري.
کوډی: د سحر او جادو په معنی په پښتو کېنې مشهور لغت دی او هغه څوک چه دا
کار کوی (کوډگر) ورته وائي- په سانسکرت کېنې (کده) د کوډو په معنی دی او په ریشه
کېنې ورسره ډېر نزدی اېسي.

کوهی: دا لغت په سانسکرت کېنې (کوا) ویل کېږی او د (چاه) په معنی دی.

کازره: چه حینې پښتانه ئې (زردکه) بولی په سانسکرت کېنې (کاجر) ویل کېږي.

مخ: په لږ لفظی تغیر سره په سانسکرت کېنې مخ ته (موخ) وائي چه یو له بله ماخوذ

معلومېږي.

له دی پورتنیو مثالونو څخه به د پښتو او سانسکرت لغوی قرابت تر یوه حده ښکاره
شوی وی- که مونږ د پښتو ژبې خپلوی له حینې نورو آریائی ژبو سره مقایسه کړو ښائي
چه حینې لغتونه به پیدا کړو چه د پښتو او یوی بلی آریائی ژبې قرابت وښيي مگر په دغه
اندازه نه ځکه چه ژبې هم لکه ملل او اقوام پخپل مینځکېنې متفاوت قرابت لری او د
همدغه قرابت په اندازه په لغاتو او عمومی صفاتو کېنې هم خپل نزدېوالی او شباهت
ښيي. په هغه اندازه چه آریائی ژبې پخپل کور کېنې یو له بله خپلوی لری له سامی ژبو
سره ئې نه لري مگر څه نه څه نزدېوالی پکېنې لېدل کېږي او داسی نه کېږي چه یو له
بله په هېڅ شی کېنې شباهت ونلری.

کوم قرابت چه آریائی ژبې یو له بله لري هغه هم متفاوت دی. هغه کسان چه په ژبو
کېنې عمومی مطالعه لري او د ژبو پوهان ورته ویل کېږی هغوی په آریائی ژبو کېنې
پښتو، سانسکرت، فارسی، اوستا، او حینې نورې ژبې یو له بله ډېرې نزدی گڼی او ډېره
خپلوی ئې ښيي.

پښتو او فارسی:

په پښتو او سانسکرت خو څه نه څه خبرې وشوې اوس به د پښتو او فارسی لغوی
نزدېوالی او قرابت لږ څه څرگند کړو ځکه چه دا دواړه ژبې هم لکه نورې آریائی ژبې
پخپله مینځکېنې قرابت لری چه حینې لغات په دواړو ژبو کېنې عیناً بی له تغیر او تبدیله
مستعمل دی او حینې په لږ لفظی یا معنوی تغیر مشترک معلومېږی چه دلته ئې حینې
نمونې او مثالونه ښیو:

سور: لکه چه په پښتو کښې یوه مخصوص رنگ ته وائي او د پښتو په محاوره او قاموس کښې اصلي حای لري، په فارسی قاموس (برهان قاطع) کښې هم په همدغه معنی قید دی. د همدی لامله (سور کل) کل سوری بولي او (لاله سوری، شراب سوری) په همدغه لحاظ ویل کېږی.

تلوسه: دا لغت د اضطراب او ناقراری او زیات انتظار په معنی د پښتو په محاوره کښې مستعمل دی او په فارسی قاموس کښې هم په همدغه معنی قید دی که څه هم د نن ورځې په فارسی تحریر او ادبیاتو کښې ئی نه مومو.

جغندر: د لبلبو په معنی په پښتو او فارسی دواړو کښې شته او هېڅ فرق نلری- هر کله چه په پښتو او فارسی کښې ډېر لغتونه لکه: گل، آسمان، باد، هوا او داسی نور په یوه معنی مستعمل دي چه ځینی د دې دواړو ژبو د اختلاط او کېدون په سبب او ځینی د اصل او اساس د قرابت او نزدېوالی له کبله په دواړو ژبو کښې په مشترک ډول ویل کېږی نو دغه برخه به پرېږدو او هغه مثالونه به وښیو چه په دواړو ژبو کښې په څه لفظی تغیر مستعمل دي او داسې معلومیږي چه دواړو صورتونو له یوه اصل څخه تحول کېږدی لکه دا لاندینی مثالونه:

سپین: دا لغت په فارسی کښې (سپید) لوستل کېږی چه له سپین څخه ماخوذ معلومیږی.

رسی: له رسن سره چه په فارسی کښې ریسمان هم ورته وائی لغوی قرابت لری.
تېر: په فارسی کښې (تبار) هم په همدغه معنی دی او د دواړو لغتونو اصل یو ښکاری.
باتنگن: چه په پښتو کښې بانجانو ته وائی په فارسی کښې (باتنگان) هم همدغه معنی لری لکه چه په برهان قاطع کښې قید دی.

سکاره: چه د نن ورځی په فارسی کښې ورته (ذغال) وائی په فارسی قاموس کښې (سکار) په همدغه معنی قید دی.

کت مت: په فارسی کښې (کت مت) همدغه معنی لری لکه چه په پښتو کښې ئی کت مت لری.

مرغه: د فارسی (مرغ) سره په معنی کښې یو والی او په لفظ کښې نزدېوالی لری.
غور: په برهان قاطع کښې (غول) د غور په معنی لیکل شویدی او د (اسبغول) په تحلیل کښې هم ویل شویدی چه د دغه بوټی پانی هم لکه د آس غورونه داسی وی نو ځکه ورته اسبغول وائی یعنی دا لغت ترکیبی لغت دی چه یو جزئی اسپ او بل جزئی (غول) دی.

غویی: یا غوا چه د نن ورځې په فارسی کښې ورته (گاو) او (مادگاو) وائي په ځينو فارسی قاموسونو کښې (غاو) هم په همدغه معنی لیکل شوی نو ویلی شو چه (گاو) هم له (غاو) څخه جوړ شویدی چه هغه له (غوا) یا غویی څخه ماخوذ معلومپړی (غ- گ) هم په ډېرو لغتونو کښې یو په بل بدلپړی لکه چه د سانسکرت او پښتو لغاتو په بحث کښې ئی ډېر مثالونه وښودل شوه.

غر: چه ځینی پښتانه ئی (غگ) بولي په فارسی کښې هم یو لغت شته چه غگ ته ډېر نزدی معلومپړی ځکه چه (غاك) په فارسی کښې یوه خاص اواز ته وائي لکه چه برهان قاطع لیکي: غاك بر وزن خاك اواز و بانگ کلاخ را گویند.

گبین: په فارسی کښې انگبین همدغه معنی لری او د دواړو لغتونو اصل یو معلومپړی.

انگبرل: د پښتو مستعمل مصدر دی چه د پنداشتن معنی لری او ډېری صیغی ورځنی جوړپړی - په فارسی کښې - (انگاریدن) همدغه معنی لری او همدغه راز مصدر دی.

بور: په پښتو کښې یو قسم رنگ دی چه سور والی ته مایل وی مگر په فارسی کښې بور هغه اس ته وائي چه رنگ ئی سور والی ته مایل وي.

بوزه: په فارسی کښې هغه شرابو ته وائي چه له اوړو، وریجو او اربشو جوړ شوی وی او د مېوی معنی هم لری لکه چه د ژبی د پوهانو څخه یو تن وائي چه (خربوزه) له دوو جزو څخه مرکب لغت دی چه (خر) د لوی په معنی دی او (بوزه) مېوی ته وائي نو د خربوزی معنی لویه او غټه مېوه ده- په سانسکرت کښې هم دا لغت همدغه معنی لري.

په پښتو کښې د ځینی عیاشو خلقو په باب کښې ویل کېږی چه خپل مال ئی بنگ و بوزه کړ چه بوزه پدی ځای کښې د مېوی او شرابو دواړو معنی ورکوی- د پښتو په ځینی پخوانیو کتابو کښې دا لغت د شرابو په معنی هم مستعمل دی لکه چه په تاریخ مرصع کښې یو ځای د یوه بد سړی د قتل په واقعه کښې لیکي چه پس له مرگه ئی بوزه له خولی او پزې راووتل او قصد ئی شراب دی.

لوخ: چه په فارسی کښې ورته (لج) وائي دواړه له یوه اصل څخه ماخوذ معلومپړی ځکه چه (خ، چ) ډېر ځله یو په بل باندی بدلپړی. په فارسی کښې (لوت) هم د لوخ معنی لری او (ت، خ) هم یو له بله بدلپړی لکه: (څښتن، تښتن، تښتېدل، څښتېدل).

سور: په مجهول و او چه ځینی پښتانه ئی سپور هم بولی د فارسی له (سوار) سره پوره لغوی قرابت لری- په فارسی کښې (اسوار) هم د سوار په معنی دی او په ځینی

قاموسو کښې قيد شویدی. احتمال لری چه دا لغت له (اس) او (وار) څخه مرکب وی او په اصل کښې (اس وال) وی چه وروسته (اسوار) او بیا سوار شوی دی.

لوغل: په پښتو کښې د لوشلو معنی لري او په لغاتو کښې هم لیکل شویدی چه په فارسی کښې (لوغیدن) هم په همدغه معنی راځی او له لوغل سره ډېر نزدېوالی ښی. درغل: دا لغت په پښتو کښې د چل او حیلې په معنی دی او درغلی چالباز او حيله گړ سړی ته ویل کېږی چه په فارسی کښې (دغل) عیناً همدغه معنی لری او درغل ته ډېر نزدی ښکاري.

اندېر: په فارسی کښې (اند) او (اندک) لږ شي ته وائي او په پښتو کښې اندېر د وړک او نایاب په معنی راځی.

دغه راز ډېر لغتونه په پښتو او فارسی کښې مومو چه په ډېر لږ لفظی تغیر په دواړو ژبو کښې ویل کېږي او په معنی کښې یو له بله هیڅ فرق نلری لکه: آب، اوبه- خور، خواهر- راغ، راغه- ستر، سترگ- تریخ، تلخ- لېور، ایور- ځنکل، جنگل- او داسی نور... چه مونږ ئې د زیاتوالی او ډېروالی له کبله ټول مثالونه نه راوړو او په همدغو څو نمونو باندی اکتفا کوو.

که مونږ: د فارسی لغات سره له ټولو رنگونو او متعددو لهجو له نظر لاندې ونیسو ډېر داسې لغات پیدا کولی شو چه له پښتو سره په ریشه کښې شریک یا له پښتو نه ماخوذ دي لکه (گاو) چه په فارسی کښې په یوه بل صورت یعنی (غاو) هم شته چه له غوا او غویې سره ښکاره قرابت لری بلکه له پښتو نه اخستل شویدی ځکه چه دغه ماده په پښتو کښې متعدد صورتونه لری او خپل اصالت ثابتوی.

یا لکه (گوش) چه په فارسی کښې (غول) هم ویل کېږی چه له (غور) ځنې جوړ شوی دی او ویلی شو چه گوش هم له (غول) او غور څخه ماخوذ دی ځکه چه (غ، گ) زښت ډېر سره بدلېږی او د یوه توری مثال لری.

دلته باید دا هم ووايو چه په فارسی کښې هم ځینی لغتونه لکه د پښتو بعضی لغات متعدد صورتونه او زیات رنگونه لری یعنی لکه چه په پښتو کښې (لمر، نمر، مر) څو رازه ویل کېږي د فارسی هم اکثر لغات په مختلفو لهجو سره لوستل کېږی چه د فارسی قاموسونه دا حقیقت په ښه شان ثابتوی او په یوه لغت کښې څو صورتونه لکه (نیلوفر، لیلوفر، لیلوبر، لیلوپل) راته ښی او لکه د پښتو (ویاله- بیاله) په فارسی کښې هم (تراویدن- ترایدن) د ترشح په معنی ښکاره کوی.

په فارسی کېنې هم د تورو د ابدال په اثر کېنې یو لغت لکه: کاجار او کاجال د اناث البیت په معنی دوه صورتونه لری مگر د نن ورځی په لیک او تحریر کېنې له څو مختلفو صورتو څخه یو صورت انتخاب شوی او یوازی (نیلوفر) ویل کېږی ځکه چه دا د ژبو عادت دی چه وروسته تر نضج او پوخوالی په لیک او تحریر کېنې یوه معیاری لهجه پیدا کوی او له هغه ابتدائی تشتت او اختلاف څخه را اوزی. مونږ ډېر فارسی لغتونه په قاموسونو کېنې په مختلفو شکلونو کورو چه نن ورځی په تحریر کېنې ئې نه وینو یعنی ټول (ماه) لیکي او هیڅوک (ماح) نه لیکي- همدارنگه د (گستاخ) په حای (استاخ) او د (افراستن) په حای (افراختن) څوک نه وائی- په هر حای او د هر چا په لیک کېنې (انبوه) او (اندوه) په همدغه یوه ډول لیدل کېږی او هېڅوک (انبه) یا (انده) نه لیکي او نه د (زغال) په غوض (ژکال) لیکل کېږی که څه هم قاموسونه ورځنی دک دي او ډېر مثالونه لری ځکه چه د فارسی لیک هغه ابتدائی مرحله طی کېږده او لیکوال ټول په یوه لاره روان شویدی هسې نه چه څوک (غراش) او څوک (خراش) ولیکي یا ځینی (دغل) او ځینی نور (دگل) غوره کړی او په لیکلو کېنې متعددی لارې جوړې کاندې.

که سړی د فارسی لیک او تحریر ته ځیر شی دغه راز اختلافات به ډېر پیدا کړی او بی له ځینو مثالونو لکه: نوشت، نبشت، بخشود، بخشید- افتاد، افتید- اکنون، کنون- رساند، رسانید- نور اختلافات نه لیدل کېږی مگر داسی هم نشو ویلی چه د لهجی اختلاف پکښی بیخی نشته.

لکه چه په پښتو کېنې بدلېدونکو تورو یا لوېدونکو او حای بدلونکو تورو یوه لغت ته څو صورته او څو رنگه ورکړیدی، په فارسی لغاتو کېنې هم دغه کار شویدی چه د نن ورځی په تحریر کېنې لږ او په قاموسونو کېنې زیات تر نظر تېږی لکه: لویا، لویا- کتاره، کتاله- افراختن، افراستن- بان، بام- غلیواژ، غلیواج- انجغ، انجوغ- بوزه، یوزه- اسوار، سوار- کالب، قالب- افروز، فروز- تگاب، تگاو- گرختن، گریختن- ایاس، ایاز- غراشیده، خراشیده- یا داسی نور ...

که مونږ د فارسی کرامر ته ښه ځیر شو او د هر مصدر تصریفات په نظر کېنې ونیسو دا به راته څرگنده شي چه د پښتو د ځینی مصادرو فعل حال چه له ماضی څخه مخالف وی په فارسی کېنې هم امثال او نظایر لری نو دا چه ځینی کرامر لیکونکي دغه راز افعالوته په پښتو کېنې په دوه مصدرونه قایلېږی چه یوه ته مستعمل او بل ته غیر مستعمل وائی یعنی د دی لامله چه د (تلل) فعل حال (حی) راځی نو ځل یو غیر مستعمل مصدر گنی په فارسی کېنې هم دغه مشکل پېښ دی او شته مگر تر اوسه ورته څوک یا متوجه شوي نه

دي يا چا اهميت نه دی ورکړی او په پښتو کېښې خوشې په خوشې دا خبره دومره غټه شوېده چه د ګرامر د تشنت اوبی نظمۍ لوی د لیل کېل کېږي.

لکه چه په پښتو کېښې د (الوتل) له مصدر څخه فعل حال (الوزی) جوړېږی یا له (وتل) څخه (اوزی) او له (پرېوتل) څخه (پرېوزی) جوړېږی په فارسی کېښې هم له (ساختن) څخه (میسازد) او له (باختن) څخه (میبازد) جوړېږی او نور مثالونه هم لری لکه: دوختن، میدوزد- تاختن، میتازد- ګریختن، میگریزد- افروختن، میافروزد- یا داسی نور ...

پدی ټولو مثالونو کېښې فعل حال له ماضی څخه مخالف دی او سړی ویلی شی چه دغه د (ت، ز) ابدال لکه چه په پښتو کېښې لیدل کېږی په فارسی کېښې هم شته چه باید هلته هم سړی په دو مصدرونو قایل شی یعنی له (تاختن) سره (تازیدن) او له (باختن) سره (بازیدن) دوه پالتو مصدرونه هم قبول کړو. هر کله چه زما د بحث اصلی موضوع فارسی نشی کېدای او پدی حای کېښې یو ضمنی اهمیت لری نو په دېرو خصوصیاتو کېښې ئی بحث نشم کولی او نه ئی په جزیاتو کېښې داخلېدلی شم.

د همدی لامله بېرته پښتو ته را ګرزم او غواړم چه ترکیب او اشتقاق باندی لږ رڼا

واچوم.

ترکیب او اشتقاق

هغه کسان چه د ژبو په شاوخوا کښې علمي او عمومي مطالعات لري او د ژبو پوهان بلل کېږي هغوی وائي چه د انسان لمړی کلمات اسماء او نومونه و چه وروسته ورځنې افعال او بيا حروف او روابط پيدا شویدی نو ویلی شو چه انسان پخپل لمړی تلفظ کښې نومونه او بسیط کلمات استعمالول او په دغو کلماتو کښې به هم شفوی حروف زیات و. د دې خبرې تصدیق اوس هم واړه اطفال او کوچنیان په ښه شان کوي ځکه چه هغوی هم لمړی ځل په شفوی حروفو او ډېرو بسیطو کلماتو تلفظ کوي او وروسته بيا په غټو الفاظو او ثقیلو حروفو شروع کوي. نو په دغه اعتبار سړی ویلی شی چه په هره ژبه کښې لمړی ځل واړه الفاظ پيدا شویدی او وروسته بيا له هغو الفاظو څخه نور لفظونه د ترکیب او اشتقاق په ډول جوړ شویدی چه که سړی لږ دقت وکړی او د کلماتو ریشې او نیلی ولټوی ډېر لغتونه یو له بله ارتباط او نزدېوالی لري- ډېر داسې لغتونه پيدا کېږي چه په ظاهره بسیط معلومېږي مگر هغه په حقیقت کښې مرکب وي، ډېر داسې لغات شته چه سړي ته په سر سړی نظر داسې ایسی لکه چه له کوم بل لغت سره هیڅ اشتقاقی تناسب نلري او نه پکښې ترکیبی رنگ لېدل کېږي مگر حقیقت بل راز وي چه وروسته له تحقیق او څېړنې څه نه څه معلومېږي. پدی ځای کښې باید دا هم وویل شی چه دا بحث په هره ژبه کښې په ظنی اساس باندی بنا وي او داسې نشي کېدی چه د لغاتو په تحقیق او تحلیل او دغه راز تحقیقاتو کښې سړی هېڅکله سهوه نشي یا هر څه چه وائي هغه له اعتراضه خلاص وي.

یو تن له اروپائی پوهانو څخه وائي (د هتری) په سانسکرت کښې د دختر په معنی دی چه له (ده) څخه مشتق دی (ده) په سانسکرت کښې غوا لوشلو ته ویل کېږي او هر کله چه پخوا دغه کار هغو نجونو کاوه چه مېړونه به ئې نه درلودل او د پلار په کور کښې به وې نو په همدغه نامه وبلل شوې- دا تاویل د فارسی په (دختر) کښې هم تطبیق کېږي ځکه چه (دوختن) په فارسی کښې د غوا لوشلو په معنی هم راځی نو (دخت) یا دختر ورځنې ماخوذ کېدی شي.

همدارنگه د انگلیسی کلمی (سستر) په تحلیل کښې چه (جني) ته ویل کېږي هم وائي چه (سستر) د تارو رېشلو معنی لري او د دی لامله چه پخوا به د انگلیسی جونو کار

تار وربشل و، نو سستر ورته وویل شوه. یو بل تن د ژبی له پوهانو څخه وائی چه (دوشیزه) په اول کښې وړې جنی. ته ویل کیده چه په اورو به اخستل کېده او له (دوش) څخه دا کلمه جوړه شویده وروسته دې لغت خپل حای بدل کړ او د پښلی دپاره خاص شو چه اوس وړی جنی. ته هډو نه ویل کېږی. دغه راز تاویلات که څه هم د منلو وړ دي مگر که څوک پکښې خبرې پیدا کوی بنائی چه نور تاویلات هم پیدا کړی شی او په دغو تحلیلالاتو قانع نشی.

نو کیدی شی چه زمونږ پدی بحث کښې هم ځینې داسې خبرې وی چه څوک ورته گوته ونیسی یا کوم بل تاویل وکړی مگر پدی باب کښې د هر راز نظریاتو ښکاره کول مفید دی او د لغوی تحقیقاتو په لاره کښې اړو مرو څه رڼا پیدا کوی چه دغه دی مونږ ورباندې پیل کوو:

سپورمی: په یقیني ډول ویلی شو چه دغه سپین ټیکلی (سپورمی) له ډېرو وختو را ایسی د انسان توجه خپل ځانته را ګرروزولي ده او په لمړیو وختو کښې ئې یو نوم ځانته پیدا کړیدی، که مونږ د پښتو په شعر او ادب کښې دا کلمه ولټوو ډېر زیاته به موله نظره تیره شی او وبه پوهېږو چه زمونږ په عامیانه او عام ادب او لنډیو کښې دومره عمومیت لري لکه چه گل او بلبل، می او ساقی خط و خال یا دا راز نور کلمات ئې په شرقی ادب خصوصاً په فارسی کښې لري. مگر ویلی شو چه دا کلمه په لمړی ورځ په همدغه کیف او مقدار نه وه پیدا شوی بلکه له دوو کلمو څخه ئې ترکیب موندلی.

که مونږ د شعراً دیوانونه وګورو ډېر ځایونه د سپورمی په حای (ورمی) او (ورمکه) پیدا کوو او پوهېږو چه دا کلمه پخوا (ورمی) وه چه وروسته ورسره یوه بله کلمه (سپینه) زیاته شوی او سپورمی شویده لکه چه (تروزمی) له توری ورمی ترکیب موندلی او نن لکه یوه بسیطه کلمه په نظر راځی.

لکه چه په فارسی کښې (ماه) د سپورمی او د میاشتی دواړو معنی لری یا په عربی کښې (شهر) اصلاً د سپورمی په معنی وه او وروسته ئې د شمسی او قمری میاشتیو مفهوم پیدا کړیدی او په پښتو کښې هم میاشت سپورمی او دغو معدودو ورځو ته په مشترک ډول ویل کېږی همدغه راز سپورمی هم کله د میاشتی او شپو ورځو په معنی راځی چه (تروزمی) تورو شپو ته او سپورمی سپینو او رڼا شپو ته ویل کېږی.

دلته: پدې کلمه کښې هم ترکیبی رنگ ښکاره دی که څه هم په ظاهره ډېره بسیطه ایسی- د دی لغت یو جز (دا) او بل جزئی (لته) دی چه د حای معنی لری لکه چه د پښتو په قاموسو کښې هم په همدغه معنی قید دی. (دا) هم د پښتو مستعمله کلمه ده چه

د نزدې اشاره دپاره استعمالېږي او د دواړو جزو له تركيب څخه د (اينجا) معنی پيدا کېږي.

حِينِي پښتانه (دالته) عیناً د (دلته) په عوض وائي او د (دا) الف هم نه غورځوي. هلته- دا کلمه هم لکه (دلته) په اصل کېږي (هالته) وه چه يو جزئي (ها) او بل جزئي (لته) دی لکه چه اوس هم حِينِي پښتانه (هالته) د (هلته) په حای وائي او د (آنجا) معنی لری حَکَ چه (ها) بعیده اشاره ده او لته د حای معنی لری نو د دواړو جزو له تركيب څخه د آنجا مفهوم پيدا کېږي.

پشکال: چه د بارانو وخت او موسم ته وائي له (برشکال) څخه جوړشويدي چه (برش) په سانسکرت کېږي باران ته وائي او (کال) د وخت په معنی دی برسات هم له (برش) سره اشتقاقی ارتباط لری.

تربور: دا کلمه په لمړي نظر معلومېږي چه يو جزئي (تره) او بل جزئي (بور) دی چه د فارسی له (بور) او د سانسکرت له (پوتر) يا (پتری) سره پوره قرابت لری حَکَ چه په پښتو کېږي هم (بور) د حوی په معنی دی لکه چه په فارسی او سانسکرت کېږي (بور) او (پوتر) همدغه معنی لری- د همدی لامله (بوره) او (بورچنده) هغې بنحی ته وائي چه حوی ئی مړ وي او تربور هم د تره حوی ته ویل کېږي.

ترله: دا لنډه کلمه هم له مرکبو کلمو څخه ده چه د تره لور ته ویل کېږي او له همدغو دوو کلمو څخه ئی ترکیب موندلی او ترخیم پکښې شويدي.

نهار: په پښتو کېږي هغه چاته نهار ویل کېږي چه خوراک څه نلری او وری پاته وی لکه چه وائي (فلانکی نهار دی څه نلری) يا (هغه مسافر بیګا نهار پاته شو او چا ورته څه را نه وړل) په سانسکرت او زړه فارسی کېږي (اهار) طعام او خورش ته وائي چه په پښتو کېږي په منفي ډول (نهار) مستعمل دی- د نن ورځی په عامیانه فارسی کېږي (اهار) یو بل صورت پيدا کړی او (نار) شويدي مگر معنی ئی څه تغیر نه دی موندلی او د دې په حای چه (بی اهار ماند) ووائي (بی نار ماند) ویل کېږي.

په پښتو کېږي (ناری) هم له همدغې کورنی څخه دی.

ستوری: دا کلمه په پښتو کېږي هماغه معنی لری چه په فارسی کېږي ئی (ستاره) لری- په سانسکرت کېږي (سور) هم د لمر په معنی دی چه د پښتو ستوری ته په لفظ او معنی کېږي نزدی معلومېږي.

که ووايو چه (سترکه) هم له ستوری سره اشتقاقی علاقه لری بنائي چه له حقیقت څخه لری نه وي حَکَ چه په پښتو کېږي ستوری ته، سترکه هم وائي لکه چه د سحر

ستوری د سحر سترگه بولي، او کله چه ډېر تياره وی نو هم وائي چه سترگه په سترگه نه بنکاري او غرض له لمړی سترگې ستوری وی.

غړوندی: څرگنده ده چه دا لغت دوه مستقل جز لری چه یو جزئی غاړه او بل جزئی (وندی) دی چه وند د (بند) په معنی دی او دغه دوه توری (و، ب) په ډېرو کلماتو کښې لکه (ویاله، بیاله) یو په بل بدلېږي- په پښتو کښې (وندنی) په مستقل صورت هم مستعمل دی چه د لوخو یوه مخصوص قسم پري ته وائي او لوکړې پکښې لوی او کېدی- تری- همدارنگه (وند) هم یو راز پری دی چه غړوندی پکښې پراته وی او غوایان پري تړل کېږي.

نو غړوندی بې له څه شک او شبهی د غاړی وندنی ته ویل کېږی چه تحت اللفظ ترجمه ئې (گلوبند) دی که څه هم د فارسی په اصطلاح کښې گلوبند یوه بنایسته امیل ته ویل کېږي چه د تزیین او آرایش دپاره په غاړه کښې اچول کېږي.

وگړی: پدی کلمه کښې دوه تاویلونه په نظر راخی یو دا چه وگړی یوه کلمه ده او له گړېدلو څخه جوړه شوېده چه د ناطق او متلفظ معنی لری- بل دا چه له (وی گړی) څخه مرکبه ده او دوه جز لری چه (وی) د لفظ او قول په معنی دی لکه چه په زرو کتابو کښې ئی مومو او د (وینا) کلمه ئی هم تائید کوی او (گړی) یا (گری) د نسبت او فاعلیت علامه ده چه له یوې بلې کلمې سره یو ځای کېږی او داسی اسم صفت ورځني جوړېږی چه د فعالیت معنی هم پکښې پرته وی لکه: ژرنده گړی- لوکړی- اشگرگی یا داسې نور ...

د دې وروستی تاویل په لحاظ هم ویلی شو چه دا کلمه په اصل کښې د ناطق او متلفظ په معنی وه چه د انسانی حقیقی مفهوم دی، وروسته ئې په معنی کښې څه تغیر او تحول راغلی او پر څه ئې خپل رنگ بدل کېږدی.

پیمخی: له (پی) او (مخ) څخه جوړ شویدی چه اوس د بنکلی او بنایسته معنی لري او دومره عمومی مفهوم ئې پیدا کړی چه یوه بنایسته ټوپک ته هم پیمخی ټوپک ویل کېږي مگر په اصل کښې هغه چاته ویل کېده چه مخ به ئی په سپینوالی او لطافت کښې د پیو په شان و، چه هغه معنی په ټوپک کښې هیڅکله نه جوړېږی.

دغسې ډېر ترکیبی کلمات په پښتو کښې شته چه پس له ترکیبه ئې بله معنی پیدا کېږده او د اوسنی معنی په اعتبار د بسیطې کلمې حیث لري مگر لفظی صورت ئې ترکیبی رنگ لری لکه: یومخی چه پخپله ترکیبی معنی کښې ئی څه تحول قبول کېږدی او د همدی لامله هر سړی ته یو مخی نه ویل کېږی که څه هم هیڅوک دوه مخونه نلری

او هر څوك د يوه مخ خاوند وي نو ويلي شو چه اوس يومخى د خپلى معنى په لحاظ چه صادق سړي ته ويل كېږي يوه بسيطه كلمه ده- همدارنگه زړه سواندى، سرتور، خوابدى، ټيټ سترگى، زړه تورن، زړور، او داسى نور... له همدغسې لغاتو څخه دي چه وروسته له تركيبه ئې بسيط حيث پيدا كړى او دريم لغت ورځنې جوړ شويدى مگر بالعكس ځينې داسې مركب كلمات هم شته چه لفظى صورت ئې په ظاهره بسيط معلومېږي مگر په معنى كښې ئې تركيبى رنگ ښكاره وي لكه (څنگه چه له (څه رنگه) څخه مركب دى او همدغه تركيبى معنى ئې ساتلى ده.

نغرى: دا لغت له (نغرل) سره اشتقاقى ارتباط لري ځكه چه نغرل د خوړلو په معنى دى او نغرى هم د جوړو پخولو ځاى ته وائي او احتمال لري چه په لمړيو وختو كښې به د جوړلو ځاى هم همدغه و، ځكه چه دا د نانځوى- خونې وروسته پيدا شويدى او په ابتدا كښې ژوندون ډېر بسيط كيف درلود او اوس هم په كلوكښې زيات خلق دناستى په خونه كښې نغرى لري او نغرى په غاړه ډوډى خورى.

شوملى: دا كلمه هم د پښتو له يوه مصدر سره چه (شومل) دى اشتقاقى علاقه لري ځكه چه (شومل) د څكلو معنى لري او شوملى هم د څكلو شى دى او په لفظ كښې هم دومره ورته نژدى دى چه د حركاتو په تعديل ورځنې هغه كلمه جوړېږي چه ځينى كسان ئې اسم مفعول او ځينى ئې صفت مشبه او يا په كوم بل نامه بولى.

مور: له (مړى) سره لفظى او معنوى تناسب لري چه په ځينو ژبو كښې نه لېدل كېږي او همدغه تناسب ته اشتقاق وائي.

مړول او مړېدل چه دوه مصدرونه دي هم له همدى مادى ماخوذ دي.

مينځل: هر كله چه ظاهرى تطهير او پاكوالى په مينځلو راځي او مينځل ورته ويل كېږي نو وروسته همدغه لغت په لږ لفظى تغير د معنوى پاكوالى او تقديس و تسبيح معنى هم پيدا كړه او (مانځل) ورځنې جوړ شوه مگر څنگه چه د لغاتو د تغير او تحول سلسله تل جارى ده او هيڅكله نه قطع كېږي نو له (مانځل) څخه هم د يوه بل تحول او انتقال په اثر كښې (مونځ) جوړ شو او د صلوة معنى ئې پيدا كړه ځكه چه په مانځه كښې هم د لوى څښتن (مانځنه) شته او بې د ځان له مينځله او ظاهرى تطهير څخه نه ادا كېږي.

وروسته تر دې چه د دغه لغت ټول صورتونه په نظر كښې ونيسو نو څرگندېږي چه (مينځل) نسبت ووينځلو ته اصل او مرجح دى چه بايد په ليكلو كښې همدغه يو شكل او صورت غوره شي.

سندره: د دی لغت اصل او ریشه په سانسکرت کښې پیدا کولی شو او پوهېږو چه دا کلمه د دوو جزو څخه مرکبه ده ځکه چه په سانسکرت کښې (ناو) اواز ته وائي او (سو) هم د (خوش) په معنی دی چه له بلی کلمی سره د اختصار په ډول یو ځای کېږی او په سانسکرت کښې ئې په همدغه ترکیبی ډول مثالونه مومو لکه (سناد) چه خوش اواز ته ویل کېږی او (سکنده) د خوشبو معنی لری چه په دواړو کلمو کښې له (سو) څخه یوازی (س) اخستل شوی او (کنده) سره یوځای شویدی.

نو سندره هم د دی لامله چه په ښه اواز ویل کېږی او یوه خوره نغمه وی د لفظ او معنی په اعتبار له (سناد) سره تناسب او اشتقاقی رابطه لري.

چرگی: د نغری غاړی او ماحول ته پښتانه (چرگی) وائي، ښائي چه دا لغت له (چرگی) اخستل شوی ځکه چه په ژمی کښې اکثر ځایونه خلق د نغری شاوخوا ته د خبرو اترو دپاره راټولېږی او د نغری غاړه په حقیقت کښې د چرگی ځای وی.

غږ: دا لغت په پښتو کښې معروف او مشهور دی چه په فارسی ئې (صدا) بولی مگر څومره چه په فارسی کښې (صدا) عمومیت لری او د هر شی اواز ته ویل کېږی غږ هغومره عمومیت نلری او د انسان په آواز پورې ډېر اختصاص لری. دی لغت د نورو لغتو په جوړیدو او پیدا کیدو کښې ډېره برخه اخستېده او څو لغتونه ورڅخه جوړ شویدی یعنی له یوی خوا ترینه د (غږېدل) مصدر جوړ شوی لکه چه د پښتو اکثر مصدرونه له همدغسې کلماتو څخه جوړېږی له بل خوا ورځنی د (غور) لغت جوړ شوی چه د (غږ) اورېدلو اله ده او ټینک تعلق ورسره لري.

څنکه چه له (غږ) څخه د (غږېدل) مصدر جوړ شوی همدارنگه له (غور) ځنی هم د (نغورل) مصدر پیدا شوی چه د نن ورځی په محاوره کښې نشته مگر په پخوانیو کتابو کښې له خپلو مشتقاتو سره لېدل کېږی.

اومړی: هغه نار چه سست او بی تاوه وی (اومړی) ورته وائي لکه چه ټینک او تاو کړی نار ته (مزی) ویل کېږی او یوه قوی او غښتلی سړی ته هم مزی وایه شی لکه چه بی قوته شی ته اومړی وائي او یوه داسی غړی ته چه حس او حرکت پکښې نه وی مړیږ ویل کېږی نو ویلی شو چه یا (اومړی) له مړی څخه جوړ شوی او یا (مړی) له اومړی څخه د نحت په اثر کښې پیدا شویدی.

پرتوگانې: په اصل کښې د پرتوگ وانبڼ چه (وانښ) او (وانسکی) د پری په معنی دی او له پرتوگ سره په اضافی ډول مرکب شوی او اختصار پکښې راغلی دی- وروسته بیا په

حُئنی تلفظونو کبې (ک) په (غ) بدل شوی او (پرتوغان) شویدی مگر لمړی تلفظ اصل او مرجح دی.

زمکه: د دې لغت په عوض په فارسی کبې (زمین) او په سانسکرت کبې (جما) ویل کېږي. د فارسی نوم په تحلیل کبې ئې د ژبې پوهان وائي چه (زم) د یخنی او سردی په معنی دی چه (زمستان) هم ورځنې ماخوډ دی نو د دی لامله چه د زمکی جرم او مخ سور دی نو زمین ورته وویل شوه.

د سانسکرت نوم په تحلیل کبې ئې هم وائي چه (جما) له (جنم) څخه مشتق دی او جنم د پیدایش په معنی دی نو هر کله چه زمکه د ټول مخلوق د پیدایش ځای دی نو (جما) ورته وویل شوه.

په پښتو کبې (زمکه) هم دغه لمړی تاویل ښه قبلوی او ویلی شو چه په پښتو هم یخ موسم ته (زمی) وائي لکه چه په فارسی ئې زمستان بولي نو زمکه په همدغه اعتبار چه یوه سره کره ده په دغه نامه بلل شویده.

که دپته وگورو چه زمکه د ژوند او زرغونېدو ځای دی ښائي چه له دی دوو لغتو سره ئی هم څه اشتقاقی ریشه پیدا کړو.

زمکه له زیم سره هم په لفظ کبې نزدې معلومېږي نو کیدی شی چه زمکی ته پدی لحاظ چه اوبه او زیم ورځنې پیدا کېږي زمکه ویل شوی دی.

غل: دا لغت هم له ډېرو لغاتو سره لفظی او معنوی مناسبت او اشتقاقی علاقه لری یعنی غل، غلیم، غلول، غالی، غبل، چه په فارسی ئی (دغل) بولی د یوی کورنی لغتونه دی بلکه غلی او غلی کېدل هم له همدغی څانگی څخه دي.

خوله: خورل او خواړه له (خولی) سره لفظی او معنوی تناسب او اشتقاقی علاقه لري.

حُبل: حُوبل، حُبل او حُوبلول هم یو له بله جوړ شویدی.

کسل: لکه چه (کَسِي) او (کسل) یو له بله جوړ شویدی او (کتل) هم ورته نزدی معلومېږي همدارنگه لېدل او لېمه هم یو له بله ماخوډ ښکاره کېږي.

تله: تلل او تول هم له تلی سره لفظاً د معنی قرابت لري.

مېلمه: په سانسکرت کبې (مهمان) د تعظیم معنی لری او (مها) هم معظم او مشر ته ویل کېږي نو هر کله چه مېلمه هم د عزت خاوند وی او هر څوک ئی تعظیم کوی هغه هم په دغه نامه وبلل شوه.

په پښتو کښې مېلمه چه جمع ئې (مېلمانه) راځي له (مهمان) سره پوره قرابت لري او ويلي شو چه مېلمه هم په اصل کښې (مېلمان) و، او وروسته ورځني الف او نون لوېدلي او مېلمه شوېدی- د دی دواړو تورو د لویدلو ډېر مثالونه هم په ژبه کښې شته او زیات شواهد لري د دې کلمې مونث چه (مېلمنه) راځي هغه هم د دې خبرې اثبات او تائید کوي چه (مېلمه) په اصل کښې نون درلود او وروسته ورځني لویدلي دی، که نه هیڅکله داسې نه کېږي چه مذكر کښې نون نه وي او په مونث کښې زیات شی.

لومه: په سانسكرت کښې (لوم) د بدن و ښتانو ته وائي چه د پښتو لومه ورسره لغوي قرابت لري.

مشر: دا کلمه له (مها) او (مه) سره لغوي قرابت لري چه لمړی کلمه په سانسكرت کښې او دوهمه په فارسي کښې د لوی او بزړگ معنی لري.

کشر: په سانسكرت کښې (کشا) د خاشاک په معنی دی او په فارسي کښې (که) واړه ته ویل کېږي.

ورېشل: چه رېشل هم ویل کېږي د سانسكرت له (رشمی) سره چه تاروته ویل کېږي نزدی ښکاری- په پښتو کښې (رشمه) هم هغه مئین پري ته وائي چه له تارو څخه جوړ شوی وی.

تنسته: په سانسكرت کښې تارو ته (تان) هم وائي چه د فارسي (تنیدن) او د پښتو (تنسته) ورسره اشتقاقی رابطه لري.

کلی، کلا، کور: دا دري واړه لغتونه یو له بله جوړ شوي او اشتقاقی علاقه لري، که څوک (کلا) له (قلعه) څخه مضغن بولي هغه به کلی او کور ته ملتفت نه وي.

سمسور: په پښتو کښې سمسور اوس د سر سبز او خرم و شاداب معنی لري او هر تازه باغ ته سمسور ویل کېږي مگر ښائي چه په اصل کښې به د گلو سره چمن او گلزار ته ویل کېده لکه چه په اشعارو کښې هم دا لغت د گلو باغ سره زیات استعمال شویدی لکه:

باغ د گلو به سمسور وی مونږ به نه یو د بلبلو به پری شور وی مونږ به نه یو
گله به هله ورتنه وکړم چه سمسور باغ دی نورو نه نیسی گلونه

وروسته په دغه معنی کښې تغیر او تحول راغلی او د سرسبزی معنی ئې پیدا کېده د دې خبرې تائید او تصدیق دا هم کوی چه په سانسكرت کښې (سمن) مطلق گل ته وائي او په فارسي کښې یوه مخصوص گل ته ویل کېږي نو کېدی شی چه سمسور له (سم) چه د سمن مخفف دی او (سور) څخه مرکب شوی وی او اصلی معنی ئې سور گلزار وي.

پرون: چه د تېرې ورځې په معنی دی او کله د مطلق تېر او گذشته په معنی راځي لکه پرون شپه، پرون ورځ، پروسکال - په سانسکرت او فارسی کې هم نېلې او رېشې لري ځکه چه په سانسکرت کې (پر) او په فارسی کې (پارینه) د تېر او گذشته معنی لري او (پار) هم په فارسی کې تېر کال ته وائي.

اوره: اوریا، اوربدل او (اوره) یو له بله ماخوذ او مشتق دی.

مراوی: له مراوې څخه مخفف دی.

مړی: دا لغت په پښتو کې دوه معنی لري یعنی هم ستونی او توتکی ته وائي او هم هغه شی ته ویل کېږي چه په فارسی ئی (موره) بولی او یوه مخصوص قسم ته ئې (مروارید) هم وائي چه په پښتو ئی مرغلره بولي.

دا لغت له (موری) سره هم اشتقاقی علاقه لري چه په پښتو، فارسی او سانسکرت دري واړه ژبو کې د اوبو تېرېدلو ځای ته وائي.

سوی: دا لغت په پښتو او فارسی دواړو کې ظاهري قواري او سر و صورت ته ویل کېږي چه وائي فلانکی ښه سوی لري او مراد ورځنی دغه ظاهري وضعیت او نمود وی.

په سانسکرت کې (سوید) چه له (سوی) سره ډېر قرابت لري د خوی په معنی دی بلکه خوی له همدغې کلمې ماخوذ دی ځکه چه دا راز ډېرې کلمې شته چه په سانسکرت کې په (س) او په پښتو او فارسی کې په (خ) ویل کېږي لکه خسر چه په سانسکرت کې (سوسر، شوسر) ویل کېږي یا لکه خور او خواهر چه په سانسکرت کې ورته (سوسری) وائي نو ویلی شو چه سوی په اصل کې د خوی په معنی و چه وروسته ئې معنوی تحول کړی او د ظاهري قواري مفهوم ئی پیدا کړیدی.

همدارنگه خوی د پښتو او فارسی مشترک لغت دی چه په سانسکرت کې هم ریشه

لري.

کونډه: هغه ښځه چه مېړه ئی مړ وی کونډه ئې بولي - د دې لغت د معنی په تحلیل کې دوه نظریې د سړی فکر ته راځي چه هغه دواړه د (کونډ) د کلمې څخه ناشی دی ځکه چه کونډ په پښتو کې برسېره پدې چه د (کونډی) د کلمې مذكر صورت دی دوه نورې معنا هم لري یعنی د غره سر او جگې څوکی ته چه ونی او بوتی نلري او بیخي وچه او سپېره وی هم کونډه ویل کېږي او بی ښکرو حیوان هم کونډ او کونډی بولی، له لمړۍ معنی څخه معلومېږي چه کونډه د دی لامله په دغه نامه یاده شوېده چه دا هم د مېړه دنه والی په سبب وچه وی او د زېږېدو او انتاج هیله ورځني نشي کېدی.

دوهمه معنی سړی ته دا القا کوی چه په پښتو کښې لکه چه بی ښکرو حیوان او بی ښاخونو ونی ته کونډ او کونډی ویل کېږی، خوار او عاجز سړی ته هم کونډ وائی حکه چه په پښتو او فارسی دواړو ژبو کښې ښکر د قوت معنی افاده کوی لکه چه وائی فلانکی ښکر لری یائی ښکرونه ورمات کړه، که ئې له بزرگۍ ښکر شنه شی هم به دا کار ونکړی- نو هر کله چه کونډه هم په کلی او کور کښې عموماً خواره او عاجزه وی نو کونډه ورته وویل شوه.

سور: یوه مخصوص رنگ ته وائی چه په سانسکرت کښې ئی (شون) بولي- څوک چه د تورو له ابدال سره اشنا وی او پدی باب کښې څه مطالعات لری هغه به دا خبره په آسانی- ومنی چه شون او سور یو له بله جوړ شویدی او پوره قرابت لری حکه چه (س، ش) او همدارنگه (ر، ن) هر وخت یو په بل بدلېږی او ډېر مثالونه لری لکه: شته، سته- رنگړی، ننگړی- او داسی نور...

کارکه: په سانسکرت کښې (کاک) همدغه معنی لری چه په پښتو کښې ئی کارغه او کارکه لری.

بېره: چه ځینی پښتانه وېره هم وائی په سانسکرت کښې (بهی) او په فارسی کښې (بیم) همدغه معنی لری او په ریشه کښې سره شریک دي.

ورندار: د ورو ښځی ته پښتانه ورنندار وائی چه له ورور او (ندار) څخه مرکب لفظ دی مگر څه تخفیف او نحت پکښې شویدی لمړی جز خو معلوم دی او تفصیل ته هیڅ حاجت نلری- دوهم جز ئی په ترکیبی ډول په (تندار) کښې هم شته چه د تره ښځی ته وائی او له تره او (ندار) څخه ئې ترکیب موندلی دی.

نو ویلی شو چه (ندار) د ښځی په معنی دی او د سانسکرت له (ناری) سره چه هغه هم همدغه معنی لری لفظی او معنوی قرابت لری.

هغومره: همدغه راز څومره، دومره، له دوو جزو څخه مرکب لغتونه دي چه یو جزئی (مړه) او بل جزئی (هغه، خو، دا) دی حکه چه (مړه) د اندازی معنی افاده کوی او د دې بل جز له یو ځای کېدو سره د (آنقدر، چقدر، اینقدر) معنی پیدا کوی.

هومره هم له هغومره او هماغومره څخه مخفف دی او ترکیبی لغت بلل کېږی. همدارنگه هغسی، داسی یا هسی هم لکه هغومره، دومره او هومره ترکیبی وضعیت لري.

بخره: په فارسی او ژند کښې (بخش) د بخری معنی لري او په لفظ کښې هم ډېر سره نزدی دی، د دغی مشترکی ریشې په لحاظ ویلی شو چه (بخره) اصلی صورت او (برخه)

مخرف صورت معلومېږي، د همدې لامله په زرو آثارو او ديوانو کېني عموماً بخږه ليکل شوېده.

نيمکړي: له نيم کړي څخه جوړ شوي او کاف په کاف بدل شويدي.
يوازي: - له يو وزري څخه مخفف دي.

ونج: د حای معنی لری لکه چه (گرونج) د گړيو ايسودلو حای ته وائي او داسی هم ويل کېږي چه ستا په ونج کېني مې روپي- ورکړي يعنی ستا په حای مې روپي- ورکړي- نو که څوک ئی د عوض په معنی ترجمه کوی سهوه به وي.

روغېږ: چه د هر کلی معنی لری له (روغ اوسې او پر پر راشی) څخه د نحت په ډول جوړ شوی او له کلامه کلمه پيدا شوېده لکه چه د (هرکلی) کلمه له (هر کله راشی) څخه مخففه ده.

مړوند: د لاس بند ته ويل کېږي چه له (مټ) او (وند) څخه مرکب دی- وند په پښتو کېني د بند معنی لری لکه چه د غړوندي په بحث کېني پرې خبرې وشوې- مت هم د پښتو معروف لغت دی څوک چه د تورو او حروفو په ابدال کېني مطالعه لري هغه به دا ومني چه (ت، ږ) ډېر ځله يو په بل بدلېږي لکه غړي- او غټي يا داسی نور نو کېدی شی چه مړوند له مټ وند څخه جوړ شی.

لالی: وار د واره د سړي فکر ته دا راځی چه (لالی) به له لعل څخه جوړ شوی او د دې لامله چه لعل يو بنايسته شی دی په پښتو کېني د معشوق او محبوب دپاره استعمال شويدي مگر زما په گمان لالی له (گلالی) څخه د نحت په ډول پيدا شوی دی او له لعل څخه نه دی ماخوذ. ځکه چه يو خو د لفظ په لحاظ (لالی) گلالی ته نژدی دی او بل دا چه گل نسبت لعل ته زیات عمومیت لری او هر څوک ئی له بنايست نه ډېر متاثر کېږي نو له دغسې کلمی نه يوه کلمه جوړول قوي احتمال لري.

اديره: يا هديره چه د مقبرې معنی لري ځيني کسان ئی له (هډايری) څخه ماخوذ بولی او وائي چه مقبرې ته په همدغه لحاظ چه هډونه پکښې ايری خاوری کېږي هديره بلل کېږي ځيني نور وائي چه هديره د عربي له (حضيری) څخه جوړه شوېده او د مفعناتو له جملی څخه ده.

زما په گمان هديره يا اديره په اصل کېني (هاديره) وه چه (ها) د (هاغه) مخفف دی لکه چه اوس هم په ځينو محاورو کېني هاسړی د هاغه سړی يا د هغه سړی په معنی دی او د بعیدی اشارې کار ورکوی- ډېره هم په پښتو کېني د توقف او اوسېدو حای ته وائي او د پښتو له مشهورو لغاتو څخه ده نو کېدی شی چه د دغې ډېری په مقابل کېني چه

مونږ د ژوند په حال کښې پکښې اوسېږو مقبری ته (هادېره) ویل شوی چه پس له مړینې ورځو او د یوی ډېرې مثال پیدا کوي.

څپوتی: ښائي چه په اصل کښې به سرپوتی وه ځکه چه څپوتی هغه واړه ټیکری ته وائی چه ایله سرپتوی او پوره ټیکری نه وی نو کېدی شی چه سرپوتی څپوتی شوی وی او یو بسیط رنگ ئی پیدا کړی وي.

څوک چه په پښتو کښې لغوي مطالعه لري او لغاتو ته ښه ځیر شوی وی هغه به یقین وکړی چه د پښتو په لغاتو کښې د ترکیب و اشتقاق یوه قوی سلسله شته چه یو لغت له بل سره تړی او د هر لغت اصل او اساس په یوه ځلانده رڼا کښې ښئی- مگر هر کله چه دغه بحث لږ څه نوی دی او دغه رڼا هم لږ څه سترگې برېښوی نوزه په ځینو لغاتو کښې خپل نظریات لا ښه نشم ښکاره کولی یعنی هغه څه چه د زړه د اشراق په رڼا کښې ئی وینم مگر د استدلال په رڼا کښې ئی نورو ته نشم ښودلی بل وخت ته ئی پرېږدم.

د مثال په ډول وایم چه ماته ځینې غټ غټ مصادر له یوه لغت څخه ماخوډ ښکاری لکه لورول او لورینه چه زما په ګمان د لور له کلمې نه پیدا شویدی ځکه چه د لورینې یو لوی مظهر دیوی مور دپاره خپله لور ده نو کېدی شی چه دغه مصدر د لور له لفظ څخه ریشه اخستی وی- همدارنګه احتمال لری چه (پېرزوینه) د (زوی) له کلمې اخستل شوی وی خو د دی لامله چه دغه راز بحثونه لا ځینې کسانو ته بدعت ښکاري او په ښه سترګه ورته نه ګوري زه ورپوری نور نه ښلم او محض د دی دپاره چه په نورو ژبو کښې هم د دغه راز تاویلاتو او نظریاتو امثال وښیم د جرجي زیدان له فلسفه اللغویه څخه د ده ځینې نظریات د ځینې عربی لغاتو په باب کښې رانقلوم چه دغه بحث څه علمی اعتبار پیدا کړي.

دا نوموړی او مشهور عالم عقیده لری او په خپل کتاب کښې ئې پوره ثابتوی چه د عربی اوږده کلمات لکه څلور حرفی، پنځه حرفی، شپږ حرفی یا داسی نور ارومرو له دری حرفی بلکه دوه حرفی کلمو څخه جوړ شويدي- دی ډېر دری حرفی کلمات لکه ځینې ادات له دوو جزو څخه مرکب ګڼي او وائی (بین) چه د ظرفیت کلمه ده له (با) حرف جر او (این) ظرف مکان څخه مرکبه ده همدارنګه (عند) له (عن) او (ید) څخه مرکب بولي.

کوم ادات او روابط چه په عربي کښې شته لکه حروف جاره یا داسی نور دا هم د ځینې کلماتو مخفات بولی او وائی چه دا ټول د نحت په اثر کښې له مستقلو کلماتو څخه جوړ شويدي لکه چه (با) د ظرفیت په معنی له (بیت) څخه مخفف دی ځکه چه

بیت په سریانی ژبه کښې د (بین) او (فی) معنی ورکوی یعنی ددې په حای چه (بین القبور) یا (فی القبور) ووائی (بیت القبور) وائی - په کلدانی ژبه کښې (بی) همدغه معنی لری چه په سریانی کښې ئې (بیت) او په عربي کښې ئې یوازی (با) یا (فی) لری نو معلومیږی چه له (بیت) څخه (بی) او له (بی) څخه یوازی (با) پیدا شوې ده.

همدغه شان یوازی لام چه له حروف جاره و څخه دی له (الی) او (الیة) څخه چه د جهت او ناحیې معنی لری مخفف کښی او وائی چه ادات او حروف معانی د مستقلو الفاظو بقایا دي چه په مرور د زمان ئې دغه صورت پیدا کړیدی.

که سړی تتبع او لټون وکړي په نورو ژبو کښې هم دغه راز روابط پیدا کولی شی چه د مستقلو کلماتو بقایا (پاته شونی) معلومیږی لکه د فارسی (در) چه له (درون) څخه مخفف دی او اوس هم در او درون دواړه ویل کږی لکه: محتسب را درون خانه چه کار.

غرض دا دی چه دغه کلمات او الفاظ چه مونږ پرې گږږو په اصل کښې له څو محدودو اصولونو څخه د لفظی او معنوی تغیر او تحول په اثر کښې پیدا شویدی او یوه اشتقاقی لاره ئې طی کړېده یعنی حینې کلماتو د استعاری له لاری بلی معنی ته انتقال کړی او معنوی تحول پکښې راغلی دی او حینې نورو د نحت او قلب یا ابدال په اثر کښې نوی صورتونه او آهنکونه پیدا کړیدی لکه چه زمخشری وائی د قسم په تورو کښې اصلی توری (ب) ده چه وروسته په (و) او بیا په (ت) بدل شوی دی او د یوی معنی دپاره دری صورتونه پیدا شوه - د استعاری له لاری هم یو لغت د معنی په لحاظ ډېر حایونه نیسی او د څو لغتونو کار ورکوی.

شهر په عربي کښې اصلاً د سپورمې په معنی و لکه چه په سریانی کښې (سهر) هم همدغه معنی لری، وروسته قمری میاشتی چه د سپوږمې په اعتبار یو له بلې بېلږی په دغه نامه وبلل شوې او پس له هغه شمسی میاشتو ته هم شهوور وویل شوه.

همدارنگه (نبی ص) چه پیغمبر ته وائی او د قاموسو خاوندان ئې (نبا) یا (تنبأ) څخه ماخوذ او مشتق کښی چه د خبرولو معنی پکښې پرته ده په اصل کښې یوه پخوانی - مصری کلمه ده چه له (نب) او (ی) څخه مرکبه ده او د کاله یا کورنۍ مشر ته ویل کېده نو یهودیانو هم دا کلمه واخستله او په لمړی وخت کښې ئې خپلو نیکو او پلرو ته غوره کړه مگر وروسته ئې د انبیاء دپاره خاصه کړه او تخصیص ئې ورکړه.

پخوا تر دې یهودیانو پیغمبر ته (رائی) ویل چه د (بیننده غیب) معنی لری.

په هره ژبه کښې الفاظ او کلمات همدغه راز اووونستی را اووونستی دی او سل رازه تغیر

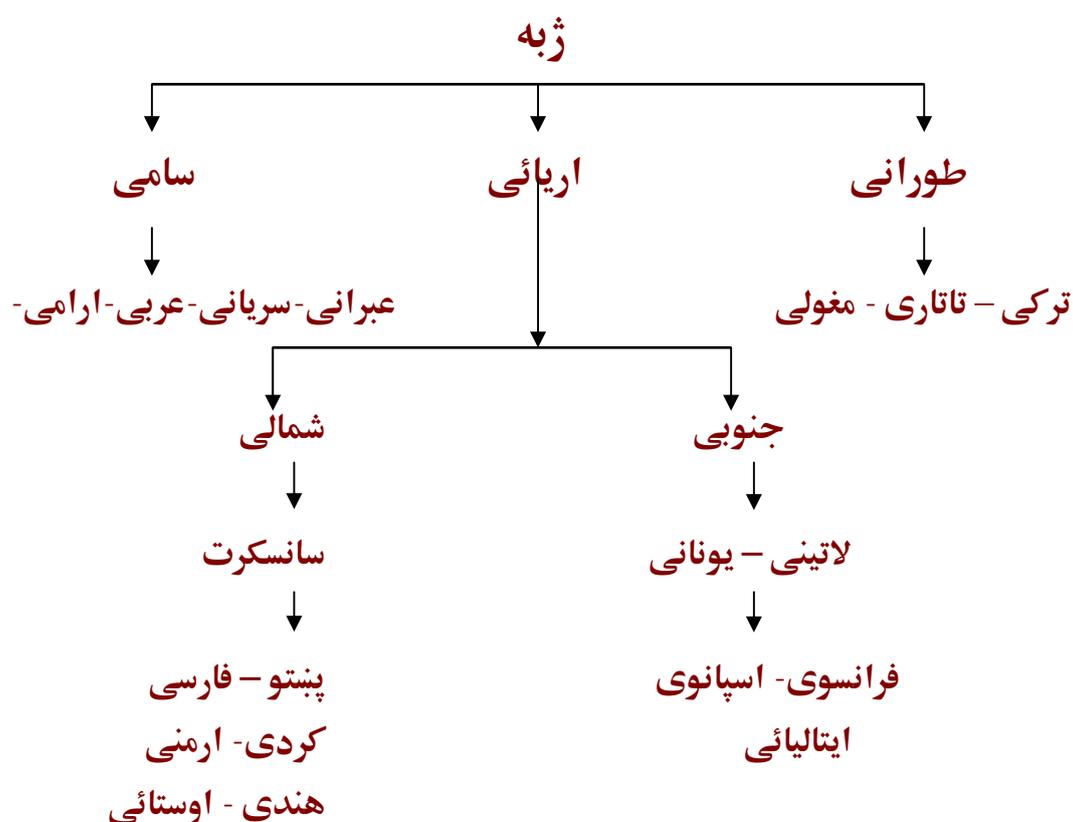
و تحول کړی دی.

د همدغه بدلون او اوونستو په اثر کښې له یوې ژبې څو ښاخونه او له یوه ښاخه څو ځانکې بېلې شويدي چه اوس په بېلو بېلو نومونو یادېږی او د ارتقا او تکامل په لحاظ یو له بله ښکاره فرقونه او ځانته ځانته خصوصیات لری.

د دی دپاره چه د ژبو عمومي وضعیت لږ څه رڼا شی په روستی بحث کښې ورباندې د اختصار په ډول غږېږو.

د ژبو عمومي ویش

د دنیا مهمې ژبې په درې لویو او مهمو برخو بېلېږي چه هره برخه یو لوی اصل بلل کېږي او ځانته ځانګې لری چه دلته د یوی مختصرې نقشې په رڼا کېښې ښودل کېږي.

دا پورتنی ویش او تقسیم د ټولو محققینو په نزد په همدغه یو راز نه دی یعنې د ځینې ژبو په باب کېښې څه اختلاف نظر شته او پدې باب کېښې چه پښتو لکه فارسی او هندي د سانسکرت یوه څانګه ده پښتانه پوهان نور نظریات لري. یعنی دانشي منلی چه پښتو هم د سانسکرت هغه راز څانګه ده لکه فارسی چه ده، ځکه دا دواړه ژبې له سانسکرت سره یو راز شباهت او یو ډول خپلوی نلری، لکه چه د مخه د پښتو او سانسکرت په بحث کېښې هم څه اشاره ورته وشوه چه د ځینې عمومي او مشترکو صفاتو په لحاظ مونږ پښتو او سانسکرت لکه دوه لوی ښاخونه او فارسی لکه یوه څانګه بللی شو.

زمونږ مطلب له دې نقشي څخه يوازې هغه عمومي رڼا ده چه د ژبو لری او نزدی
قرابتونه په کلي او اجمالي ډول نښي.

که مونږ د ژبو په شاوخوا کښې تحقيق او پلټنه شروع کړو راته به څرگنده شي چه
هره ژبه له بلې سره د خپل قرابت په اندازه لږ او ډېر نږديوالی او خپلوی لري يعنې يوه
اريائی ژبه هم له يوی سامی ژبې سره په ځينو لغاتو کښې لږ لږ قرابت نښی مگر په هغه
اندازه نه چه اريائی ژبې ئې پخپل مينځکښې لري ځکه چه د دوی خپلوی پخپل کور
کښې زياته او ټينگه ده.

وگورئ! د لاتینی ژبی (اس) د سانسکرت (أس) د فارسی (است) د پښتو (سته) چه
ټول په يوه معنی دی يو له بله څومره قرابت لري مگر دا قرابت په يوه سامی ژبه کښې
لږېږی او دغه ریشه په عربي کښې يوازی په مفعنی صورت مومو يعنی تنها په (ليس) کښې
چه (لا) نافیه ده (ايس) د وجود په معنی گورو او په نورو ځايو کښې ئی څه پته نشته.

همدارنگه د لاتینی (مېتر) د يونانی (ميتر) د سانسکرت (ماتری) د پښتو (مور) د فارسی
(مادر) د انگلیسی (مدر) چه ټول يوه معنی لري په اشتقاقی ریشه کښې نسبت د عربي (ام)
د چینی (مو) او د قبطی ژبی (ماو) ته زیات قرابت لري.

ژبې د تعبیر او افادی په لحاظ دوه ډوله دي چه مترقی او غير مترقی ئې بولي يعنې
هغه ژبې چه مطالب پکښې ادا کېږي او د انسان ډېر احتیاجات رفع کوي هغې ته مترقی
وائي او هغه بله غير مترقی بلل کېږي، مترقی ژبې بیا د تعريف او اشتقاق د قابلیت په
لحاظ دوه رازه دي چه متعرفه او غير متعرفه ئې بولي.

متعرفه ژبې هغه دي چه تعريف او د کلماتو تغیر د الحاق او ادراج په صورت پخپله
اصل کلمه کښې قبلوي او په دوو لویو بناخونو بېلېږی چه اريائی او سامی ئې بولي.

غير متعرفه ژبې هغه دي چه په اصل بنا يعنې په نفس کلمه کښې تغیر نه قبلوي او
اشتقاق ئې د اداتو په الحاق اونښلولو صورت مومي لکه چه په ترکی ژبه کښې (ياز)
کتابت او لیکلو ته وائي او ماضی ئې د (دی) په نښلولو جوړېږی يعنی (يازدی) ويل
کېږي- که چیری له دغی ماضی څخه بعيده ماضی جوړوی نو يوبل دی ورسره يوځای
کوی او (يازیدی) وائي چه (يازدی) د وليکه معنی لري او (يازیدی) د لیکلی و په معنی
راځي. کله چه جمع ورځني جوړوی نو د جمع ادات (لر) ورباندی زیاتوی او (يازیدی
لر) وائي او که غواړی چه نفی پری داخله کړي نو د نفی ادات (م) د اصل کلمې او د
ملحقاتو په مينځکښې راوړی (يازمدیلر) وائي.

کومی ژبی چه له ترقی څخه لري لوبدلي دي هلته ادات او د ارتباط حروف هم لري دي او همدغه سبب دی چه په ځینې ځایو کې ددې په ځای چه ووائی سړی ئې په لرگی وواژه- داسی وائی سړی ئې وواژه او لرگی ئې استعمال کړ یعنی د (په) په ځای یوه جمله استعمالوي.

د سامی ژبو یو واضح صفت دا دی چه د حرکاتو په تغیر د لغت معنی هم تغیر خوري او بله معنی پیدا کوی لکه (قَتَلَ، قُتِلَ، قَتِلَ) چه لمړی معلوم فعل دوهم مجهول فعل او دریم مصدر دی.

مگر بی د حرکاتو له تغیره بل فرق نلري او که حرکات لري څخه اوردی شی نورې معناګانې هم پیدا کوي لکه (قاتل، قتل، قتل) یا داسی نور...

سامی او آریائی ژبې په دې یوه صفت کې اشتراک لری چه دواړه د الحاق صورت د اشتقاق قابلیت لري مگر د سامی ژبو امتیاز دا دی چه د اشتقاق مهمه برخه ئې د حرکاتو په تغیر صورت مومي او هغه ادات چه مستقله معنی لری، هغه په یوی کلمې پورې نه نښلي.

د ژبو عمومي تاريخ

د ژبو تاريخ په دوو دورو باندې وېشل کېږي چې يوې دورې ته تقليدي او بلې ته نطقي دوره وائي.

په تقليدي دوره کې انسان له خپلو مقاصدو او اغراضو څخه د تقليد په ډول تعبير کاوه يعنې که کله به ئې غوښته چې له يوې شېخ څخه تعبير وکړي نو د هغې صفات او وضعيت به ئې د تمثيل او تصوير په ډول ښکاره کول او په دغه راز به ئې نور پوهول. په دغه دوره کې ژبې د طبعي اصواتو او اشاراتو څخه عبارت وه، او الفاظو يو بسيط وضعيت درلود چې د اسم او فعل و حرف فرق پکې نه کېده. اشتقاق او تعريف هم نه وه لکه چې اوس هم ځينې ژبې دغه حال ته نژدې دي او په ځينو ځايو کې لکه استراليا او جنوبي امريکا بعضې خلق له خپل ټولو اغراضو تعبير نشي کولی او له اشارتونو کار اخلي د همدې لامله د شپې له مخې يعنې په تياره کې د دوی مفاهيمه نسبت ورځي ته تفاوت پيدا کوي. په اعدادو کې هم د يوه او دوو دپاره کلمات لري او نور عددی الفاظ وروسره نشته يعنې يوه ته (نات) او دوو ته (نايس) وائي نو که وغواړي چې دريم عدد هم افاده کړي يو او دوه سره جمع کوي (نايس نات) وائي چې تحت اللفظ ترجمه ئې دوه او يو، راځي. همدارنگه د څلورو په ځای (نايس ناييس) وائي او د پنځو په ځای (نايس ناييس نات) ويل کېږي چې (دوه دوه يو) ئې تحت اللفظ ترجمه ده ...

د ځينې معناگانو دپاره چې الفاظ نلري صلابت د تيرې په کلمه ئې افاده کوي او په دغه ډول خپل مطالب افاده کوي.

نطقي دوره:

په دې دوره کې لغاتو لفظي تحول قبول کړی دی او د قلب و ابدال او نحت په اثر کې ژبه له تقليدي اصواتو مستقلو الفاظو ته را نقل شوېده مگر ادات او حروف او اشتقاقی صيغې پکې نه وې او د اسم و فعل و حرف فرق پکې هم نه کېده بلکه د قرينې په اعتبار يولفظ کله داسم، کله د فعل او کله د ادات په ډول استعمالېده. وروسته چې لغاتو په دوهمه درجه ارتقا وکړه نو د اسم او فعل په مينځکې تمیز وشو مگر ادات او روابط لانه و پيدا شوي او نه اشتقاقی صيغې جوړی شوی وې، نو د اداتو او حروفو په

حای به مستقل کلمات ویل کېده لکه چه چینیان اوس هم د حرف جر (فی) معنی د وسط او مینخ په کلمه افاده کوي یعنی د دې په حای چه په کور کېږي ووائی د کور د مینخ وائی او کله لا د یوه ادات په حای یوه جمله هم استعمالوی لکه چه د مخه ئې یو مثال وښودل شو.

په دریمه درجه کېږي چه لغاتو د ترقی بله مرحله طی کړه نو له الفاظو څخه حروف او ادات پیدا شوه او له اسماء او افعالو څخه حروف وزېږېدل خو سره له دې په افعالو کېږي د جنس او عدد فرق نه کېده لکه چه اوس هم په پخوانیو مصری لغاتو (هیروگلیف) کېږي د جنس او عدد تمیز نشته او هغه ادات چه په اریائی او سامی ژبو کېږي شته په مصری ژبه کېږي نشته.

په څلورمه مرحله کېږي د جنس تمیز (مذکر، مونث) او عدد تمیز سره له اشتقاقه په ژبو کېږي پیدا شو او وروسته تر دغې مرحلې په بله دوره کېږي اعرابی تمیز په ژبو کېږي ښکاره شو چه د کلمی د احوال له تغیر سره تغیر مومي لکه چه په عربی، یونانی، لاتینی او آلمانی ژبو کېږي ئې وینو او په پښتو کېږي هم لرو ډېر لیدل کېږي.

څنگه چه جرجی زیدان د ژبو او لغاتو په باب کېږي خپله نظریه ښکاره کوي وائی چه د جنس تمیز یعنی تذکیر او تانیث په ژبه کېږي یو حادث شی دی او د عدد تمیز هم حادث دی، د همدی لامله تذکیر او تانیث په ژبو کېږي تفاوت لري یعنی په ځینو ژبو کېږي ډېر او په ځینو کېږي بیخی نه وي.

د ماضی او مضارع په اشتقاق کېږي هم وائی چه یو لغت په لمړی وخت کېږي له ماضیت او مضارع والی څخه خالی و، یعنی (ذهب) چه اوس ماضی بلل کېږي پخوانی د مطلق ذهاب معنی لرله او د زمانې مفهوم پکښې نه و پروت نو که چېرې به ویونکی غوښته چه دغه ذهاب (تک) په تېر وخت کېږي وښی اول به ئې (ذهب) ویلی او وروسته به ئې ضمیر راوور یعنی (ذهب انت) به ئې ویلی او که به ئې مستقبل وخت په نظر کېږي و، نو (انت ذهاب) به ئې ویل یعنی د کلماتو د تقدیم او تاخیر په ذریعه به ئې ماضی او استقبال ته اشاره کوله، وروسته ورو د نحت په اثر کېږي ضمایرو خپل ځینې اجزا وغورځول او یوازی (ت) پاته شوه چه (ذهبت) او (تذهیب) ورځنی جوړ شوه.

پدې ټولو خبرو کېږي مطلب دا دی چه هرې ژبې د هغه تغیر او تحول په اثر کېږي چه د ارتقا او تکامل په لاره کېږي ارو مرو پېښېدونکی دی خپله ذخیره زیاته کړېده او هره ژبه د خپل موجوده وضعیت په رڼا کېږي پېژندل کېږي چه د ارتقا څومره مراحل ئې طی کړیدی او د تکامل کومې دورې ته رسېدلی ده.

کوم لغات چه مونږ اوس پرې کړېږو تر اوسه ئې ډېر رنگونه پیدا کړي او راز راز تحولات پکښې راغلي دي.

لکه چه په يوه باغ کښې د ځينې بوټو او ونو څخه نور نياکي پیدا کړي او هغه بيا نوي نيلي هرې خواته ځغلوې همدارنگه لغات هم دي چه د ترکيب او اشتقاق په اثر کښې خپل تعداد زياتوي او وخت په وخت ډېرېږي.

په يوه ژبه کښې که ځينې نوو کلماتو ته احتياج پیدا شي نو له هماغه کلماتو څخه جوړېږي چه په ژبه کښې وي او خلق ئې وائي.

کوم وخت چه په مکسيکو کښې لمړی ځل بېړۍ وليدل شوه نو وار دواړه ئې ورته (اکالی) وويل او دغه نوی شی ئې په دغه نامه وباله چه د اوبو کور ئې ترجمه ده يعنی د دغه شی له ليدو سره سم د خلقو ذهن ته دا راغله چه دا يوه کور دی چه په اوبو کښې سړی پکښې اوسېدلی شي.

په پښتو کښې چه ورته (بېړۍ) وائي ښائي چه پښتانه ئې د ليدو په وخت کښې د ماڼو گانو وضعیت ته متوجه شوی وي چه هغوی د بېړۍ چلولو په وخت کښې ډېره بېره او جدیت کوي چه بېړۍ ژر راواوزی او اوبه ئې ډېر ښکته يوسي.

په ځينې ژبو کښې غشی ته د ليندی ځوی وائي. ځينی خلق چه په قهر او غضب شي نو وائي چه په سينه کښې مې هډوکی را جگ شو لکه مونږ چه وايو په سترگو مې ورته توره شپه شوه. غونې مې زېره شوه يا داسی نور ... او غرض مو د قهر او غضب حکايت وي نو ویلی شو چه په هر ځای او هره ژبه کښې د تعبیر او افادی ډولونه بېل دي چه د هغوی په حیاتی او عقلائی خصوصیاتو پورې اړه لری او د لغاتو پیدایښت هم له دغه تاثیر لاندې وي، همدغه د تعبیر او افادې بېلوالی او بل راز والی دی چه په هره ژبه کښې سړی ځينې خصوصیات ويني چه هغه د يوې ژبې سبک له بلې ژبې څخه بېلوی او د ژبو ممیزه صفات ئې بولي.

مونږ د يوې ژبې لغتونه په بله ژبه ترجمه کوو مگر دا ترجمه عیناً هماغه کیف نلری او نه پکښې هغه ادبي او انشائی رنگ و آهنگ په هغه اندازه ساتل کيږي ځکه چه لغات او اصطلاحات، تعبیرونه او متلونه تراکيب او جملات په ژبو کښې اړو مرو بل راز کيږي او بڼه ئې اوړی. هغه لغتونه چه په يوه ژبه کښې ځينې معانی د نورو لغاتو په مرسته او گډون ادا کوي په بله ژبه کښې ئې نشي ادا کولی.

د لغاتو تغیر او تحول

لکه چه انسانان او وگړي د عصر او زمانې په لحاظ یا د هیوادونو په اعتبار ظاهري او معنوي تغیرونه قبلوي یعنې کله لنډې او کله اوږدې جامې اغوندي، یو وخت یوه شی ته په ښه سترګه ګوري او بل وخت ئې په بد نظر ویني، کله له چا سره مینه او محبت لری او کله ورسره دښمني کوي یوه ورځ یوی خواته روان وی او بله ورځ بل لور ته مخه کړی همدغه راز لغات او کلمات هم دي خو ځینې الفاظ لکه صورت پرست اشخاص د لفظی او ظاهري تغیر استعداد لري او د زمان و مکان په اغیزه ئې ښه او خپره بدلېږي او ځینې نور د معنوي تحول استقبال په ښه شان کوی او په معنی کښې ئې ژر ژر بدلون راځی، ځینی لغتونه داسې هم وي چه په دواړو خواو کښې تحول قبلوي او نور لغتونه ورځنې پیدا کېږي.

کوم معنوي تحول چه په لغاتو کښې پېښېږي هغه اکثره داسې وي چه یوه لغت له حسي دلالت څخه معنوي دلالت ته انتقال کړی وي لکه (پربکړه) چه په اصل کښې د ظاهري قطع دپاره وضع شوی او په حسي امورو کښې استعمالېده مگر وروسته د جگړو او خصوصياتو فیصلی ته هم وویل شوه او یوه بله معنی ئې پیدا کړه.

د لفظي تحول مثالونه هم په ژبه کښې ډېر دي لکه: پښه، خپه- ژبه، زبه، جبه- غځ، ژغ- یا داسی نور ...

چه اوس د ځینو تغیر او تحول ښکاره دی او د ځینو لږ څه له نظره پټ ایسي چه هر څوک ورته نه ملتفت کېږي.

هر کله چه د لفظي تغیر مثالونه ډېر دي چه په لغوی څېړنه کښې د بدلېدونکو ځای بدلوونکو او لوېدونکو تورو په بحث کښې وښودل شوه او پدې کتاب کښې هم د پښتو او سانسکرت د لغوی قرابت په بحث کښې ډېر داسې مثالونه راغله چه د لفظي تغیر او تحول په اثر کښې له یوه اصل څخه جوړ شوي او دوه صورتونه ئې پیدا کړيدي نو دلته یوازې د معنوي تحول ځینې نمونې ښیو:

سیخ: په اصل کښې د اوسپنې یوې سمې او اوږدې آلې ته ویل کېږي چه د نغری اور پری لږي، وروسته ئې په پښتو کښې معنوي تحول وکړ او د سم (راست) معنی ئې پیدا کړه چه سخول مصدر هم ورځنې جوړ شو او ډېر اشتقاقات ورځنې کېږي.

اسک: زما په ګمان دا کلمه له (هسک) څخه د لفظی تغیر په اثر کښې جوړه شوېده او ددې لامله ئې د قرعی معنی پیدا کړېده چه په دغه راز قرعه کښې د یوه شی هسکولو ته هم ضرورت پېښېږي.

پوزه: اصلی معنی ئې همدغه د استشمام او تنفس آله ده چه د دواړو سترگو ترمینح واقع ده او د مخ له اعضاؤ څخه حسابېږي.

مگر وروسته ئې د ننک معنی هم پیدا کړېده او څوک چه یو داسې کار وکړي چه ننک پرې په حای کېږي نو وائي چه پوزه ئې په حای کړه.

اورېدل: د یوه غږ آواز او احساس ته ویل کېږي چه د غورو په ذریعه کېږي مگر وروسته ئې په مفهوم کېږي د قبول معنی هم زیاته شوېده او خبره اورېدل د خبرې منلو په حای ویل کېږي.

نغورل: دا مصدر چه له غور څخه جوړ شوېدی او د شنیدن معنی لري وروسته ورځنې د لفظی تغیر په اثر کېږي (نغوتل) جوړ شویدی چه هغه هم داسې اورېدلو ته وائي چه قبول او منبت ورسره وي یعنی له لفظی تغیر سره یو حای معنوی تغیر هم پکښې لږ څه راغلی دی او په اخره کېږي ئې د پیروی معنی ته انتقال کړی لکه چه (نغوته) په همدغه معنی استعمال شوېده.

تیاره: دا لغت چه د ظلمت معنی لري او بنائی چه په آریائی ژبو کېږي مشترکه ریشه ولري د یوه څه لفظی تغیر په اثر کېږي ورځنې (تور) جوړ شوی چه یوه مخصوص رنگ ته ویل کېږي او د سپین په مقابل کېږي راحي حکه چه هغه له تیاری سره شباهت لري، وروسته تر دې بیا تور یو بل معنوی تحول وکړ او د تهمت معنی ئې پیدا کړه حکه چه پخوا به د داسې خلقو چه د یوه بد او ناوړه کار نسبت به ورته وشو مخونه تورېدل او په کلو کېږي به کروزول کېده نو مخ تورېدل د کناکاری علامه وگنل شوه او په پښتو کېږي کناکار ته مخ توری او تور مخی وویل شوه.

مخ: په اصل کېږي ئې دغه معنی نه درلوده لکه چه اوس ئې خلق ورځنې اخلي او د لحاظ و خاطر په معنی ئې استعمالوی.

وچ: د لوند په مقابل کېږي وضع شوېدی او اصلی معنی ئې (خشک) دی چه د لمر د حرارت او تودوالی تاثیر گنل کېږي مگر نن ئې دومره تعمیم پیدا کړی دی چه یوه داسې علمی مضمون ته چه ادبی خوروالی پکښې نه وی هم وچ مضمون وائي او نږدې ده چه د خاص معنی هم افاده کړي لکه وچ قانوني سړی یا وچ زور چه د نن ورځې په محاوره کېږي ویل کېږي او غرض ورځنې خالص وي.

ژبه: اوس ئې د وعدې او عهد و پیمان معنی هم پیدا کړه لکه ژبه کول چه د عهد کولو معنی لري مگر اصلی معنی ئې همدغه د گړېدو او عهد کولو اله ده چه وروسته الفاظو او کلماتو ته هم وویل شوه.

تود: اصلي معنی ئې حرارت او گرمی ده چه د اور يا لمر په اثر کښې پيدا کېږي مگر وروسته ئې د شدت معنی هم پيدا کړه يعنې شديد جنگ ته هم تود جنگ وويل شوه او تود مجلس لا هم ويل کېږي.

سور: اصلاً يوازی دغه مخصوص رنگ ته ويل کېده وروسته د قهر او غضب په معنی سور کېدل استعمال شو او کله چه دوه تنه يو بل ته په قهر شي نو وائي چه يو له بله سره شول.

مړ: دې لغت هم ورو رو او وخت په وخت ډېرې معناگانې پيدا کړې او په ډېرو ځايو کې استعمال شو يعنې څنگه چه يوه بې روحه کالبوت ته مړ ويل کېږي همدارنگه د اور صفت هم کېدی شی او وائي چه اور مړ شو. اور ئې مړ کړ.

مړې اوبښکې- مړې خبرې- مړې سترگې- لا هم ويل کېږي او په داسی ځايو کې استعمالېږي چه د حقیقی مړک و ژوند هېڅ تصور پکښی نه کېږي ځکه چه حیات او ممات ته دومره عمومیت نشو ورکولی چه له مطلق جسم او جوهر ځنې هغه خواهم تجاوز وکړي او اعتراضو ته وويل شی يعنی خبرې پرې وستايو.

لاره: څرگنده ده چه د سبيل او طريق معنی لري مگر څومره چه په دغه معنی شهرت لري همدومره رسم و رواج، دود و دستور ته هم ويل کېږي- کله چه کوم پښتون د يوه ټبر مخصوص عادت او عرف بيانوی نو وائي چه په دوی کېښې دا لاره ټبره ده- کوم د روغی او جوړې قوانین چه په پښتنو کېښې شته او جاری دی هغه هم لار بلل کېږي د همدې لامله په دې نژدې وختو کېښې د پښتو گرامر ته چه د ژبې قوانین بيانوي د پښتو لياره وويل شوه.

غاړه: هر څوک پوهېږي چه اصل معنی ئې (گردن) دی مگر ورو رو ئې دومره تحولات کړیدی چه اوس ئې نیلې اوبناخونه ډېرو ځايو ته رسيدلی دی يعنې په حسی خوا کېښې ئې دومره تعميم پيدا کړی چه د سرک غاړه، د سیند غاړه، د نغری غاړه او دا راز نور ډېر صورتونه او ترکیبونه ئې پيدا کړیدی خو يوازې په همدغه يو راز عمومیت ئې اکتفا نه ده کړې په معنوي خوا کېښې ئې هم تحول کړی او په داسی ځايو کېښې لکه: پورپه غاړه مېر مرداره- د ذمې معنی لري او غاړه بندېدل لا يو بل مفهوم هم ادا کوي.

له بلي خوا غاړکې- غاړه په غاړه کېدل- غاړه اېښودل د هر چا په غاړه تلل يا د هر چا په غاړه ژړل- نور ډېر اصطلاحی او لغوی معاني هم ښی.

خته: مشهور لغت دی چه د (گل و لای) معنی لری، وروسته د دې لامله چه بنیادم له خاورو او خټو پیدا شویدی او د انسان اصل بلل کېږی د اصل او نسب په معنی هم استعمال شولکه چه وائی په خټه څوک دی او غرض ئې د نسب پوښتنه وي. کله لا خټه د خرابی- معنی ورکوی او داسی هم ویل کېږی چه طبیعت مې خټه دی او مطلب ئې د طبیعت خرابی وي.

که مونږ د لغاتو دغه راز مجازی او اصطلاحی معانی لټوو پدې کښې هېڅ شک نشته چه دا بحث زښت ډېر اوږدېږي او هر څومره چه دا کتاب غټوو هغومره غټېږي. دا ټول معانی چه نن تاسې ته مجازی او اصطلاحی معلومېږي څه زمانه وروسته حقیقی رنگ پیدا کوي او څوک ئې بیا نشي پېژندلی، ډېر ځله مجاز د حقیقت ځای نیسي او حقیقی معنی خوري، ډېر مخصوص اصطلاحات عمومیت پیدا کوی او د نحت او ابدال په اثر کښې د لغاتو ځای نیسي ځکه چه ژبه په هر وخت کښې او په هر ځای کښې د لفظی او معنوی تحول خواته روانه ده او هېڅ کله دا سیر نه قطع کېږي.

ځنکه چه شاعران او عاشقان له خپلو معشوقو څخه راز راز تعبیرونه کوي یعنې کله ورته د ګلو لښته وائی او کله ئې زرکه او هوسی- یا شنه کوتره بولي او دغه راز سل رنګه خطابونه ورته کوی. څوک ئې له سترګو ډکې تمانچې او ګولۍ جوړوي او ځینې ئې له زلفو تورماران او منګری ساز وي همدغه شان عام وکړي هم پخپلو خبرو کښې راز راز تصرفات کوي او خپل تعبیرات بدلوي ځکه چه انسان په اصل کښې داسې پیدا شوی دی چه باید زاړه بوتان مات کړي او نوی پیدا کاندی، په هر څه کښې تصرف وکړي او هر شی ته نوې جامې واغوندي د همدې لامله هر وخت او په هر شی کښې تجدد او نوی والی غواړي او شاعران یا لیکونکی هم کوبښ کوی چه نوی مضامین او نوی تعبیرات پیدا کړي نو د دغه مطلب دپاره الفاظو ته هم نوی رنگ چه په تعبیراتو کښې غرابت پیدا شی او معانی هم خپل لباسونه نوی کړی.

سړی چه د کلماتو دغه راز توالد او تناسل په نظر کښې ونیسي هغه به باور وکړي چه که د جهان لوی لوی دریا بونه توره سیاهی شي او د آسمان له ستورو څخه قلمونه جوړ شي بیا هم هغه کلمات چه د علم او پوهې په دنیا کښې پیدا کېږي او د لوی خدای په علم کښې شته تمامښت نلري په همدغه ځای کښې انسان خپلې محدودې احاطې ته ملتفت کېږي او یقین کوي چه زه لکه شیدا بلبل د دې لوی جهان په نا محدود باغ کښې د یوه ګل په پاڼو کښې مطالعه لرم او زما نغمه د همدغه یوه ګل د جلوی اثر دی نو

که چیری زما په دغه نغمه او کوچنی اثر کښې څه سهوې وی هغه به هونبیاران معاف
وبولي او دا وینا به لکه د بلبل نغمه د تش آهنگ په لحاظ خوښه کړي.

پای

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**